

Årgång 71 · Nr 2- 2012
Pris 49:50 kr inkl moms

Byahornet

Skånsk historia - folkminnen - skrönor

INNEHÅLL

- 4. Utflykt till Johannamuseet - Bertil Wilhelmsson
- 10. Minnen från Helsingborg - Janne Bernard Kronvall
- 16. Borgsägnen från Göinge - Thore Brogårdh
- 22. Mera om borgarna - Bertil Wilhelmsson
- 24. Korgmakare fick dubbel hundskatt - Mats P Persson
- 29. Skåning bakom Lex Maria - Bengt E Nilsson
- 37. Som ung husmor under kriget - Anna Ivarsson
- 40. Giftmörderskan från Årröd - Bruno Westerlind
- 44. De såg bilen falla - Bertil Wilhelmsson
- 49. Vardagsbilder - Per Ahlgren

Omslagsbild: Johannamuseet, Sandåkra
Foto: Bertil Wilhelmsson

Byahornet

Sjuttionde årgången, nummer 2 - 2012

Redaktör och ansvarig utgivare: Bertil Wilhelmsson

Tryck: C A Anderssons Tryckeri AB, Malmö
Postadress: Hägnaden 923, 247 96 Veberöd
Telefon: 076 - 789 22 40
Plusgiro: 141 71-3 Bankgiro: 5734-5811
E-post: info@byahornet.se Hemsida: www.byahornet.se
Prenumerationspris: 187 kronor per år - fem nummer. ISSN 1101-6868

Välkomna!

I detta nummer gör Byahornet en nostalgisk utflykt till Johannamuseet utanför Skurup. Ordet nostalgi kommer ursprungligen från grekiskans nostos (hem) och algos (sjuka) och är känt från i slutet av 1600-talet. Det var då en medicinsk diagnos för sjuklig hemlängtan. Ända fram på 1700-talet ansågs det vara en allvarlig och ibland dödlig sjukdom. En läkare skrev på den tiden om dessa patienter: *"De sover dåligt, känner sig deprimerade och har koncentrationssvårigheter. De kroppsliga symtomen är hjärtklappning, åstörningar, smärta, magont, andnöd. De blir tystlåtna, apatiska och enstöriga. De suckar och stönar i ett och blir till slut totalt likgiltiga inför livet. Ingenting kan hjälpa dem, varken medicin, argument, löften eller hot om bestraffning. Kroppen tynar bort medan hela deras jag är riktat mot denna färfängliga längtan..."*

Johannamuseet kommer under sommaren att ha ett evenemang i samarbete med Motorhistoriska klubben med massor av gamla bilar mm. Jag kommer naturligtvis att tänka på alla de blänkande raggarbilar som brukar komma smygande på sommarvägarna. Slår man upp

ordet "raggare" på Wikipedia får man veta att det ursprunget är ordet ragga, som är åkarslang för att "köra ett lass". Raggare har funnits sedan femtioalet och "är vanligast i glesbygd och på mindre orter". Riktiga raggare ger tydligen inte mycket för de kollegor som inte kör en riktig raggabil. De kallas blöjraggare. Vi tillåter oss att citera följande ur Wikipedia: *"Blöjraggaren kännetecknas genom att inte köra amerikanska originalbilar från 1950-talet, i stället används bilar mellan 20 och 25 år gamla, mest därför att de är billigare i inköp eller för att de inte fått tag på någon mer statusgivande, om de ens har någon bil. Särskilt associeras bilmärken som Volvo och Opel med blöjraggare, framförallt används Volvo tidigare 200-serien, numera är det oftast 700-serien och då oftast en Volvo 740 (oftast ej som kombi). Enligt vanliga generaliseringar förknippas blöjraggare med trimning av motorn, smärre förändringar av bilinredningsdetaljer samt lackering och dekormålning i grälla eller glittriga färger. En vanlig uppfattning bland autentiska raggare är att blöjraggare är dåliga bilförare."* Och slutligen måste det givetvis konstateras att en riktig raggare alltid använder Brylcreem!

Det är alltid lika trevligt med återkoppling från läsekretsen. I förra numret hade vi en artikel från Hörröd, vilket föranledde Arne Andersson i Tomelilla att skriva några rader. *"Med anknytning till artikeln om Hörröd vill jag gärna berätta om kaffegrottan på jären. Ungefär 200 meter från kyrkan på vandringsleden mot Andrarum står en vägvisare med texten "Kaffegrotta". Just här över åsen gick en gammal kyrkostig, som man faktiskt kan se lämningar av, fast det är djur som använder den idag. Man viker av och går ner mot åsens fot. Innan man kommer ner finns en gammal kaffegrotta. Den byggdes av barnen till kyrkoherden Jöns Nilsson Werner (1895-1918), troligen med hjälp av kyrkoherdens dräng. De målade tomor på stenarna och skrev en vers: "Var välkommen i vårt tomtebo. Se er om Ni behaga så skola vi en trolldryck laga". I samband med Sven Plavéns planering för Brösarpstrampet och kontakt med Eva Thoréll fick han vetskap om grottan för sex år sedan. Vi tog våra fruor och Eva Thoréll och ställde iordning grottan och jag förbättrade text och tomtar. Sedan dess har det blivit en utflykt varje år med städning och kaffedrickning. En källa till kunskap om Albo härads sevärdheter utgör Kulturtrampet, som är en orienteringsrunda med 30-35 kontroller där man också får mycket historia och annan kunskap förknippat med kontrollerna. Arrangörer är Andrarums IF och Brösarps Byagille."*

Bertil Wilhelmsson
Redaktör

Utflykt till Johannamuseet

Bertil Wilhelmsson

Här finns allt imellom himmel o jor! Så sammanfattar Byahornet utsände sitt besök på Johannamuseet i Sandåkra utanför Skurup. Skapat av en man som redan som tolvåring byggde en lastbil av gamla plåtbitar.

Det är en ren och skär nostalgitripp att besöka Johannamuseet. En gammal speci-affär, bilar, motorcyklar, köksattiraljer, en damfrisering och mycket mer får man sig till livs för inträdesbiljetten.

Alltsammans började med Manfred Almkvist (1911-1996), en påg från Sandåkra. Far var fjärdingsmansmannen och senare

Manfred och Johanna

extra polismannen Frans Almkvist och mor hette Hulda, bägge uppväxta i Kagan, en bit från Slimminge.

Om skolgången har Manfred berättat:

- När jag gick i skolan hade vi en lärarinna som var ganska svag i teknik. Då fick jag rycka in och förklara de tekniska detaljerna. Som tolvåring byggde han en lastbil av gamla plåtbitar och lite trä.

- Sådana bilar såg jag ute på vägen, förklarade han.

Barndomsgrannen Rut Ström berättar för Byahornet att hon och hennes föräldrar 1928 var hembjudna till Almkvists.

- Manfred och en kamrat till honom hade byggt nåt som dom kallade kristallmottagare. Man kunde med hörlurar höra tal och musik. Det var väldigt konstigt!

Sen visade Manfred några saker han hittat.

- Han tar vara på all gammal skit! sa hans mor.

Så småningom blev Manfred Almkvist egen företagare i bilbranschen. Verksamheten växte efterhand och 1938 byggde han en helt ny verkstad vid Nor-

regatan i Skurup. En Gulf-mack hörde till. Bilintresset ledde till att han 1952 köpte en T-ford av 1914 års modell för 1000 kronor. Rätt mycket pengar med tanke på att en splitter ny folkvagnsbubbla kostade 8000 kr det året. T-forden stod i en lada utanför Halmstad och det tog Manfred ett och ett halvt år att renovera den. Han gick med i Stockholms T-ford Klubb, som meddelade att alla T-fordar skulle ha ett namn. Manfreds hustru hade Johanna som tredje namn, så bilen fick heta Johanna, ett namn som även gavs till museet så småningom. Modellen från 1914 var den första som tillverkades enligt löpbandprincipen, vilket innebar att bilarna lackerades med svart asfaltlack som var snabbtorkande. Var 24:e sekund lämnade en T-ford sammansättningsbandet.

Men i museet finns en ännu äldre bil, driven med ånga och tillverkad 1892. Den byggdes av bröderna Anders och Jöns Cederholm i Ystad och var deras andra bil. Det första var så svårstyrd att den slutade sina dagar mot en mur. Cederholmaren på Johannamuseet har rätt stora likheter med en hästvagn, vilket kan förklaras av att fadern Cederholm var smed från Böste och en av sönerna var vagnmakare. Det unika är att Cederholmaren än idag är fullt körbar!

När vi är inne på ämnet bilar kan det vara intressant att veta att det svenska körkortet infördes 1906 och kallades då kompetensbevis. Automobil fick endast framföras av den som fyllt 18 år och som innehade bevis av besiktningsman samt visat sig vara fullt förtrogen med automobilens konstruktion, skötsel och manövrering. Inget nämndes om kunnighet i trafikregler, eftersom sådana knappt fanns. Likväl dömdes Sveriges förste fardåre redan år 1900. Det var den stockholmske bok-

Bengt Almkvist

hållaren Forslund som varit på den anrika restaurangen Hasselbacken, körandes sin franska Leon Bollee Voiturette. Den nitiske poliskonstapeln 304 Karlsson ansåg att farten var för hög. Med hög röst uppmanade han bokhållaren att sakta in, men ordern efterföljdes inte. Då sprang konstapeln helt sonika ikapp det franska ekipaget och grabbade tag i förarens frackskört för att få stopp på framfarten. Visserligen fanns inte någon hastighetsgräns, men domstolen såg sig föranlåten att döma till 10 kronor i böter för "överdådlig framfart". Sju år senare kom Sveriges första hastighetsbegränsning; högsta tillåtna hastighet i tätort var 15 km/tim dagtid och 10 km/tim efter solens nedgång. År 1930 avskaffades hastighetsbegränsningarna helt och hållet, men återinfördes 1955 eftersom antalet olyckor ökade oroväckande.

Manfred Almkvist startade Johannamuseet 1983 och sonen Bengt har varit med sedan 1984. Han är särskilt stolt över en folkvagnskäpbil från 1950, som är Sveriges äldsta. Med denna bil körde Manfred hem i

Foto: Bertil Wilhelmsson

princip allt som gick att lasta i den.
- Ibland blev det lite mycket på auktionerna så att han inte kunde stänga dörrarna. Då löste han det genom att slå ett rep runt bilen, berättar sonen.

Det mesta i museet är insamlat under åren 1952-1970. Manfred träffade skrothandlare och var på auktioner. Folk kontaktade honom när det skulle tömma husen, det var före loppisar och prylnmarknader. Han körde med Johanna för han tyckte att det var lättare att träffa folk när man kom i en gammal bil än i en ny. Kom man i en ny så skulle folk också ha mer betalt för grejorna! Färderna sträckte sig ända upp till Värmland och Dalarna och dit reste han under tre veckor på somrarna. På vägen upp fick han en gång i Småland se ett skåp i en trädgård. Det såg ut att tillhöra ett fordon.

Han gick in i trädgården och hörde ljud från skåpets baksida. Och där fick han syn på en äldre dam som stod och tvättade. Skåpet var hennes tvättstuga, men var i verkligheten en ambulans, som idag finns på Johannamuseet.

I Värmland och Dalarna hittade han många saker. Så många att han fick ta järnvägen till hjälp. Bengt Almkvist berättar:
- Han hade bokat en järnvägsvagn och jag visste ingenting. Rätt som det var kom det ett vykort med texten "Järnvägsvagn anländer torsdag. Töm den. Hälsningar Far". Vagnen kom till Skurups station och vi var tvungna att tömma den under dagen för annars blev det hyreskostnad.

Byahornet gjorde en runttur i museet och fastnade inledningsvis en god stund framför speceriaffärens alla hyllor. Här finns t.ex

Foto: Bertil Wilhelmsson

Bilen som fraktade hem det mesta

Foto: Bertil Wilhelmsson

Köksnostalgi

Fyrtornets olika sillsorter i konservburkar, en förpackningsform som uppfanns redan 1810, men de första burkarna var så tjocka att man var tvungen att använda hammare och stämjärn för att kunna öppna dem. Vi hittar också Raketost, som numera torde vara kultförklarad. Det var mjukost förpackad i ett vaxat papp rör och man knuffade upp osten och skivade den med ett vidhängande snöre.

Och nog minns en och annan läsare Vita Tvättbjörn. I Byahornets samling "Allt möjligt" hittar jag en annons från 1930-talet: "Ja, kära du vi ha aldrig några svårigheter med tvätten. Vi lägger i blöt på kvällen i Tvättbjörnslösning och på morgonen rinner faktiskt smutsen ur kläderna. Då koka vi i Tvättbjörnslösning och sen skölja vi väl och vi få alltid en härligt ren och vit tvätt. Borste och bräde eller andra hjälpmedel behövs ej"

Johannamuseet är givetvis ett Eldorado för motorentusiaster. Gamla bensinstationsminnen väcks till liv av skyltar från Pratts bensin, Nynäs och Caltex. Min fader tankade vår Opel 57:a på gamla IC (numera OK), som under sitt sista år 1969 sålde bensin för 90 öre litern. Det var tider det!

Johannamuseet har under 2012 en utställning om dockskåp och lördag och söndag 14-15 juli är det nostalgidagar i samarbete med Motorhistoriska klubben Skåne med massor av gamla bilar, motorcyklar, veterantraktorer mm

Öppettider:

Juni, juli och augusti alla dagar 10-17

Maj och september: torsdagar och söndagar 11-16

Telefon: 0411- 427 80 eller 0705- 54 35 39

E-post: info@johannamuseet.se

Vägbeskrivning: från vägen Veberöd-Skurup kör du mot Slimminge

Minnen från Helsingborg

Janne Bernard Kronvall

År 1941 intervjuades Janne Bernard Kronvall för Folklivsarkivets räkning. Han var född 1859 och berättar om livet i Helsingborg på 1860- och 70-talen. Vi får veta att en skraddarpåg fick femtio rapp av läraren, hur Janne Bernard något ofrivilligt seglade till Helsingör och om vintersmuggling över isen. Samt mycket mera.

När vi gick i skolan hade vi tavlor av skiffer, som vi skrev på. Vi hade vars en sådan och när vi klottrat dem fulla strök vi ut vad vi skrivit med näven. Jag kom från ett fattigt hem och när det en gång var examen, hade jag inte ens några trätofflor, så jag skämdes för att gå barfota till skolan. Det var ingen annan råd än att jag fick stanna hemma.

- Du får vänta till hösten när skolan börjar på nytt, sa mor.

Men när jag kom till skolan så tog skollärare Wallin emot mig högst onådigt

- Jasså, här e du som inte kom till examen, sade han samt tog mig i håret. Ja, nu får du sitta ett år till i samma klass för att du inte kom till examen!

Jag fick sitta på fjärde bänken under ett helt år till, bara för att jag inte kom till examen.

Jag fick sitta där trots att jag hade rättighet att bli uppflyttad. Min mor var så fattig, att hon fick gå till Fattighuset för att få de träskor som jag behövde för min skolgång. Min far såg jag första gången när jag fyllde

tio år. Mor var nämligen inte gift och jag var oäkta.

Skolan låg där som muséet är men jag hade dessförinnan gått hos Anders "Höna" i Pålsgatan. Där undervisades pojkar och flickor gemensamt. Det var inne på gården till höger när man gick uppför trappan. Huset revs för litet sedan.

Skollärare Wallin var en sträng karl. Han slog en gång femtio rapp på skraddare Lundins påg. Vi räknade högt allesammans. Det befallde han oss, så att vi skulle veta vad det ville säga att få smörj.

Strax innan jag slutade skolan passade jag på och lånade en båt. Jag var nere vid hamnen rätt ofta och gick där och glodde. En dag när jag var där nere kom ett par herrar och frågade mig om jag kunde skaffa några "tollapinnar" (Red:s anm: troligen träpluggar.) åt dem. Ja det var inte svårt. Jag skaffade dem på varvet och för det besväret fick jag 50 öre plus ett par glas punsch, som de hade med sig. Av punschen blev jag yr i mössan och när jag fick syn på en smäcker båt kunde jag inte motstå frestelsen utan lånade båten. Jag vickade med årorna och det gick fint att komma ut. Så hissade jag segel och styrde norrut. När jag kommit en bit ut till sjöss somnade jag och släppte både roder och åror. Efter en stund vaknade jag vid att några fiskare ropade högt åt mig.

Fiskarna vinkade åt mig och hurrade för mig och när jag tittade efter upptäckte jag att jag hade tappat ena åran. Jag var då nära danska sidan.

Några danska fiskare tog mig med in och några fiskförsäljare med en rullebör förde mig till poliskontoret. De lämnade mig där och sa att fiskarna hade tagit upp mig som vinddriven. Så skulle jag föras tillbaka till Sverige. På den tiden gick det bara en liten ångbåt som hette "Laertes" och det kostade bara 25 öre att resa över Sundet. Men den här gången eskorterades jag av en polis och behövde inte betala någon avgift. Polisen avlämnade mig på rådstugan, men jag blev sedan aldrig instämd. Men den som skulle lösa ut båten fick betala 7 kronor för kalaset!

Båten ägdes av en gammal sjöman som brukade segla mellan Helsingborg och Köpenhamn. Det var ett trevligt äventyr. Jag kom till Helsingör tidigt på morgonen. Jag

var inne i en affär och köpte Melangetobak och en pipa för femtioöringen som jag fått av herrarna dagen förut. Jag skulle ha något minne tyckte jag.

När jag var tolv år slutade jag skolan och kom till en bagare Karlsson i Kullagatan. Min uppgift var nu att släpa på en kärra bröd för 12 kronor. Jag bar upp bröd ända till Linde ovanför Fågelbergs. Jag drog min kärra lika långt i de andra väderstrecken, fast stan var ju inte så stor på den tiden. Om vintern måste jag ut i snön i mina tunna byxor, hur kallt det än var. Man fick ut i allt snöslasket och släpa på sin korg med kakor och skorpor, och när jag skulle om igen efter jobbet, så var det att ta korgen på ryggen och tofflorna i näven. Då slog jag kana barfota med lärtofflorna i näven. Varför hade jag tofflorna i näven? Jo, därför att snön var för hög för att jag skulle kunna ha dem på mig. Snön tog överhanden. När

Helsingborg från norr på 1870-talet. Målning av Sven A Andersson

Teckning i DIT, 1861

Torgdag på Stortorget på 1860-talet

jag kom in på bageriet kastade jag mig på golvet och fick en säck om mina ben, som var precis som isbitar. Men jag fick inte stanna inomhus länge. Rätt vad det var kom bagaren med ett par plåtar bröd och skrek:

- Iväg med det här till norr!

Min husbonde var en karl av gamla stammen. Han trodde på tusen trolltyg och försiktig var han också. Jag minns t.ex. att han en gång talade om för mig att man alltid måste kasta in ett brinnande vedträd i ugnen innan man satte in plåtarna med brödet. Det var för att förjaga ett odjur som eljest kunde lägga sig i ugnen och förstöra brödet.

- Det kan väl inte förstöra brödet, sa jag. Det måste väl bränna upp av elden?

- Det där förstår du inte påg, sa han.

Han brukade också varje gång när han satte in den sista plåten kasta in några saltkorn i spisen. Det var också för att förjaga trolltyg. Trots att han bakade mycket bröd, så fick jag inte annat än torra skalkar som blev över. Det var ofta bitar som legat i veckor i ett fuktigt skåp. Jag blev också förgiftad av det möglade brödet hos denna bagare Andersson i Ahlboms gård. En sommar blev jag nästan blind, och jag fick vara inne-stängd hela sommaren. Jag fick äta svavel då och hade en lång svavelstång i handen, som jag gick och tuggade på. Jag hade fått

en ögonsjukdom och en klok gubbe hade ordinerat svavel åt mig. Hur det var så gav sjukdomen med sig och jag blev frisk.

När det var marknad skulle alla människor till stan och handla. Dessa marknader hölls första onsdagen i månaden och särskilt oktobermarknaden var stor för fruktens skull. Eljest kom de med kor och baljor och allt sådant. Nu håller de inte längre vid Mariakyrkan, men det gjorde de förr, ja till och med i Storgatan. Då kom det många lantmän som ställde in sina hästar hos Persson och Sällfors och hos Wingårds, som hette Hansson förr. Utmed torgets bägge långsidor stod tvådubbla rader med vagnar, som var fränspända och fullastade med varor av alla de slag. Nere vid rådhuset stod köttvagnarna och uppe vid Lilla Torggatan stod alla grönsaksvagnarna. Om hösten såldes mycket kål, vitkål, rödbetor, morötter, potatis osv. Även krukväxter togs fördes. Nere vid rådhuset på andra sidan stod glas, porslin, skor, träskor, korgar och lerfat. Ovanför brukade de som sålde ost och smör stå och här såldes också gäss, ankor och vilt av olika slag. Ovärför Kullagatan och upp till Norra Storgatan stod lantborna med sina produkter. På den tiden hade vi bara ett torg och det var det som låg vid Storgatan. Det fanns inte så många affärer då och all tillförsel av livsmedel skedde direkt från bönderna. Man förde till och med in bröd från bagare på landsbygden. Det fanns visserligen skickliga bagare i Helsingborg, men stadsborna ville gärna ha bröd som lantbagarna hade bakat. Hygien var det inte så värst beställt med. Jag minns att slaktarvagnarna som stod på samma sida som Mollberg nästan kunde drunkna i smuts när det var regnväder. Och var det en varm sommardag så samlades tusentals flugor kring köttstyckena som blev allt torrare och torrare ju högre solen steg

på himlen.

Slaktarna var förresten ett skrå för sig. De hade inga vita rockar som nu utan uppträdde oftast i söndriga och lasiga kläder och fläckiga byxor och var det en marknadsdag, så var slaktarna de första som ilade iväg till krogarna runt omkring torget. Skulle man tillhandla sig ett stycke kött så var det inte ovanligt att man fick göra affär med en överförfriskad försäljare.

Höstmarknaden var obetingat den största och mest besökta. Tjänstefolket hade alltid fridag då och massor med bodar restes upp och därifrån skedde försäljningen. Hantverkare kom då gående med sina flickor, till vilka de köpte brokiga karameller eller godbitar inlindade i bjärta omslag. På karamellerna stod alltid en vers, som handlade om kärlek, och när flickorna läste dess såg de så saliga ut.

I vimlet av människor såg man ofta rolig-hetsmakare. Där var vissångare, positivh-lare och akrobater som helt ogenerat gick omkring i sina skära trikaer. Jag minns en gång när jag var en tolv år att jag såg en knivkastare som uppträdde på en öppen plats på marknadsplatsen. Han kastade kniven i luften och fångade den blixtnabbt. Så hade han en markatta som klättrade upp för en stång och så kastade han kniven efter den.

När det var eldsvåda gick där en man och slog på trumma. Här ringdes varje kväll klockan nio. Då skulle man ut och pissa och gå och lägga sig. När det var eldsvåda klämtade man i klockan. Då skulle alla husägare ställa ut vatten i baljor. Var och en gård hade sin egen brunn på den tiden och det gällde att raskt fylla karen, såvida man inte såsom somliga hade dem fyllda året om, ifall det utbröt eld. Så körde de omkring och hämtade dessa vattenbaljor.

År 1870 eller 1871, jag minns inte exakt vilket år det var, slog jag formligen kana härifrån och till Helsingör. Det var en bister vinter det året. När jag kom tillbaka till Helsingborg gick jag iland vid Gasverksgatan. Där var strand då. När det var så stränga vintrar så smugglades det friskt. Jag minns också att jag såg några tullare som fått tag i en påpälsad herre, som kört över isen i släde. De vände upp och ned på släden. På undersidan hängde några blårer, vilka var fyllda med renat danskt brännvin. Oppe i släden kunde han inte gärna placera spriten och därför hade han hållt den i svinblåsor, som han hängt på undersidan.

De hade någonting som de kallade för ljussläckningsfest, när de upphörde att arbeta vid ljustänt. Jag har för resten själv varit med om en sådan fest. Det var när jag arbetade i snickeriverkstaden i Pålsgatan hos snickaremästare Lindblad. Där var två gesäller och jag och så kom där en lärpåg till.

- Nu skall vi släcka lamporna! skrek gesällerna en dag och jag visste faktiskt inte vad det var för märkvärdigt med det. Men festen var rätt så trevlig. Vi tågade upp till mästarens bostad och han var väl förberedd, ty han hade dukat fram bättre mat än vad som vi eljest fick. De som drack starkt fick sig ett par tre snapsar och sedan

Helsingborg från söder. Av A Nay vid 1850-talets början

vankades det dessutom toddy, hur mycket som behagades.

- Ja, nu har vi släckt lamporna och skål för verkstad och mästare! sa den äldste gesällen och reste sig upp.

- Tack för det! sade mästare. Och skål pojkar! Det minns jag särskilt. Sedan satt vi där och smuttade på våra toddyglas och gesällerna gick omkring hos mästare precis som om de varit herrar. Så kom kortleken fram och tiden förflöt i all gemytlighet. Fruntimren var aldrig med då. De passade bara upp vid bordet, tysta och beskedliga. Frun var visserligen med och åt men efter måltiden försvann hon. Under skråtiden hade de visst haft särskilda ceremonier efter vad jag kunde förstå, men det förekom inte hos oss. Egentligen hade jag inte rätt att vara med eftersom jag inte var gesäll. Men eftersom jag hade gått där länge, så betraktades jag på sätt och vis som gesäll och det var därför som jag fick komma med. Lärpågen fick däremot inte vara med. Det var mycket strängt med det. På verkstaden höll gesällerna mycket styvt på dessa fester. De var ett envist släkte och ville framför allt inte gå ifrån gamla vanor. De höll styvt på gamla former. Förr bjöd mästarna. De köpte hem väldig mängder sprit till dessa fester för att stimulera gesällerna. Över huvud taget spelade brännvinet en mycket större roll förr än nu, trots att det supps friskt i gamla

Sverige än. Jag fick t.ex. bara brännvin och bröd hos min gamla mor. Det hade nog varit bättre med smör och bröd, men det förstod man inte på den tiden. Det var nätt med daglönen för min mor som var tvätterska och tvättade åt andra. Jag brukade stå vid baljorna och hjälpa henne när jag gick i skolan. Det var därför som jag blev

Isskruvning i Öresund

Teckning av G Fugl 1975

bakefter i skolan. Mor brukade bl.a. gå till hattmakare Ekens och tvätta. När Ekens flicka blev konfirmerad hade de en bal, men flickan dog på balen. Jag var och såg henne. De tände en sticka som de satte under näsan på henne, så levande såg hon ut, den unga tösen.

Julen firades inte med så mycken lyx och överflöd som i vår tid. Vi köpte för 50 öre smör, bara det ansågs som något alldeles extra. Vi hade en jul inte haft smör på flera månader, så enbart smöret var högtidsmat. Och det var inte bara vi som var så barskapade. Det var många med oss. Åren 1867-69 var svåra år för många människor. Min mor hade t.ex. sällan råd att ha lufisk. Vi hade istället nersaltad hornfisk och en halv ål i julsoppa. Och vi gick i ottan, det kostade ingenting. Jag kan än idag trola fram julottesynen för mig. Där luktade snus och lutfisk...

Julmarknaden var den sista på året, men jag vill inte säga att det var någon typisk julmarknad. Men folk köpte mycket saker som

hörde till julen. Det köptes en stor mängd onyttiga saker då. Höstmarknaden var mera matbetonad men julmarknaden föredde en mera luxuös syn. Det kommersades nog också ganska friskt och pengarna rullade lite lättare än vid övriga marknader. Jag har ett minne från en sådan marknad, som visade att folk inte såg så noga på sedlarna. Jag var då anställd hos bagare Carlsson och skulle gå på uthuset. Det var dagen efter julmarknaden och de hade sopat ihop högar med papper som blivit över. Jag bockade mig ner och tog ett par papper och bäst jag satt och tittade på lappen stod där "FEM RIKSDALER"! Det var en sedel som någon lantman tydligen tappat under sina julinköp. Ja det är ett minne från vad jag kallar julmarknaderna!

Intervjun med Kronvall gjordes av Walter Welin. Tack till Folkliksarkivet i Lund för all hjälp!

Borgsägner från Göinge

Thore Brogårdh

Förr var det vanligt att man i stugorna berättade sägner om borgherrar och fruar. Inte sällan handlade det om grymhet och Den Ondes närvaro. Här följer några historier om tre borgar i Göinge som än idag kan besökas.

Losborg

I svunnen tid låg det en borg i Loshults socken, kallad Losborg. Dess läge på en av människohänder uppförd vallanläggning lär än i dag vittna om dess läge.

I den grå forntiden bodde det här en mäktig borgherre som styrde och ställde i bygden. Han var känd som en grym bondeplågare, och de som ej fullgjorde sina ålagda skyldigheter gentemot honom, de fick sona sina försummelser med prygel och hudflängning. Men en dag inträffade något märkligt. Vattnet i den intilliggande Drivån, som omslöt borgens vallgravar, steg helt plötsligt så högt att borgen stod under vatten. Därmed blev ugedagsbönderna befriade från sin grymme borgherre, vars

namn skall ha varit Sigfrid. Borgen var uppförd av stockar och låg på en av de tre kullarna, strax söder om Sigfridskullen (Seffrekullen), vars byggverk ända in på 1800-talets mitt lär ha kunnat skönjas.

Losborgs forntida befästningsverk har bl.a. haft som uppgift att spärra en gammal vinterväg. Vattendragen och isarna vintertid hade förr en stor betydelse som färdväg, ej minst som transportled av det eftersökta järnet.

Bland fynd som gjordes vid utgrävning 1986 kan nämnas mynt, en spansk hästsko,

Detalj av Sigfridskullens östra slänt ner mot den forna vallgraven

Foto: Thore Brogårdh

spik, knivblad, bronsföremål, köttkrok av järn, diverse ämnesjärn, slag och djurben.

Angående Losborg står i Gillbergs beskrivning över Loshult 1767: "Herr Chytraeus berättar, att här på orten fordom stådt en Herregård Losborg kallad, hwilken af watt-nflöd är blefwen förstörd, och Des egare som i den tiden varit wid Konungens Hof, har af kunskapen härom tagit sig döden".

Enoch Johnsson, Fornahässle, Loshult (f. 1890) berättade: "Det gamla Losborg skall enligt de äldre ha legat något söder om Sigfridskullen mellan Kungsdammen och Börarelebro. Börarelebro, som man alltid sa, kan närmast översättas till Borgargrindsbro. Däröver gick det förr i tiden en körväg, och den användes flitigt som färdväg mellan den östra och västra delen av socknen. Strax söder om Börarelebro låg en stor ö, men efter uppdamningen av Kungsdammen, blev ön kringfluten av vatten. Före 1860 var Drivån farbar med båt ända upp till smålandsgränsen. Vid Loshults kyrkby kunde man ro över ängarna, ja, på den tiden var det många som kom med båt till kyrkan. Men när järnvägen byggdes 1861-62, bröt sig järnvägsbyggarna igenom vallens västra del och vattnet strömmade därmed ut. Under detta arbete fann man ekstockar inlagda i vallarna. Dessa hade utgjort en del av byggnadsmaterialet. Man ansåg allmänt att vallen var uppförd långt tillbaka i tiden.

I folktraditionen berättas att när Losborg förstördes under tidig medeltid, byggdes en ny borg upp men nu något längre norrut på Sigfridskullen, och den vallanläggningen är synlig än i dag. Borgen lär ha varit av trä, varför den i dag är helt utplånad. I Prästrelationen daterad Osby den 22 september 1729 heter det bl.a.: "Ellgiäst är och ett litet stycke ifrå Loshults By en liten Kulle, eller Backe belägen, som ännu idag af Gemene man nämbnes kung Sigfrieds kulle, med

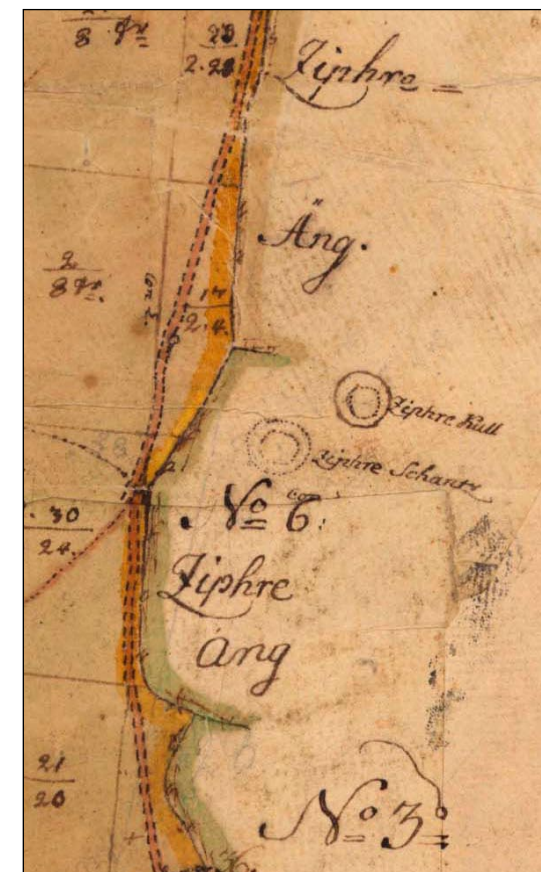

Bild: Lantmäteriet

Detalj av 1748 års karta. Här är "Ziphre Kull, Ziphre Scantz och Ziphre Äng" utsatta. Nordväst om No 3 på kartan finns antydningar till fördämningsvallar. Eftersom samtligt även ligger utanför den egentliga kartan är vallarna här ej fullständigt markerade.

dän berättelse thär har, och en Kung Sigfried benämbd har thär uppå haft sit Boställe, samt thär omkring, såsom rudera thär till ännu i dag finnas, haft sin Gård. Thär till Warder et litet stycke thär ifrå en damm belägen, som äfwen kallas Sigfrieds damm, kvarest thänna konungen säges genom en dämning hållit wattnet i Bäckén och på Engiarne, thär med belägne så starkt tillbaka, att han seglat ifrå sitt Slott up till Loshults kyrkia. Thätta weta besönnnerligen Gambla bönder i socknen nog till att berätta, som synes hafwa någon grund."

Skeingeborg

Det har berättats från släkte till släkte att den grymma borgherren på Skeingeborg, Verums sn, som hette Pehr Oxen, förde ett hårt regemente gentemot sina undersåtar. I svår trälldom fick de arbeta och slita spö. Kvinnorna fick slava så pass hårt att de sål- lan kunde föda sina barn till världen. Men om detta nu ändå kunde ske, då befallde Pehr Oxen att barnet skulle sättas ut i skogen till de vilda djuren, och att modern istället skulle uppamma borgherrens hundvalpar. Nu visste alla att Pehr Oxen stod i kontrakt med den onde, och detta gav honom både makt och skydd. Men man visste också att en dag skulle den onde potentaten komma och hämta sitt offer, då kontraktet löpte ut. En dag kom det också en skjuts in på borg- gården med en svartklädd herre. Ingen be-

hövde tveka om vem denne man var. Pehr Oxen hade samma dag ställt till med ett stort gästbud och försökte nu med detta beveka besökaren att få uppskov ännu en tid. Men här hjälpte varken böner eller utfästelser, nej Pehr Oxen var prisgiven, kontraktet hade löpt ut. Han beviljades dock att få fara från borgen i egen vagn. Han lät därför kom- mendera kusken att spänna för sin karet, och i vinande fart bar det nu i väg till potentatens pinorum. Kusk och skjuts blev nu borta i tre dygn, men när kusken omsider kom tillbaka till borgen, blev han uppkallad till borgfrun. - Vart har du fört min make? Om du inte genast för hem honom, skall du få sona med ditt liv. - Goda frun, er make sitter i helvetet och dricker eldvatten.

Skeingeborgs mur

Foto: Bertil Wilhelmsson

Detalj av karta från 1741 med texten "Rudera af ett gammalt herre säte kallad Schewigeborg"

- Du må inte låta mig tro detta! Tänk dig för så att du inte själv kommer dit!
- Min herre bad mig att överlämna denna guldring och säga, att hennes nåd må bliva mild och hänsynsfull mot sina underlydande. I annat fall kommer även den onde potentaten och hämtar hennes nåd. Inför dessa ord och den överlämnade guldringen föll borgfrun till föga, och efter den dagen blev förhållandena bättre vid borgen.

En annan sägen förtäljer att folket i hämnd antände borgen och slog ihjäl borgherren och hans närmaste män. I prästrelationen över Verums sn år 1691 är bl.a. sägnen om Pehr Oxen omnämnd. Det heter vidare: "Orsaken till dhetta borgs förstöring säijas varit dhe herrars håårdheet, som then tiden voro, hvaröfr dhe förträngdhe skohle sigh beklagat för Konungen, som tå regeradhe, införandes dhese förblummadhe orden, ther äro 3 haner i Skåne, dhersom the gala ännu itt åhr, så warda wij alla ödelade, hvar vppå the skole haa unfåt sådant svar, at om dhe kunne förgöra them innan 3:ne soolemärcher, var dhet them fria,

then Bonde, som hafr klagat, säijas hettat Anvn Kulle, men hvadjehälst han meente under dhese 3 haner lähr tviflsutan vara the, ther haa boot vppå dhetta Borget, jämbvähl the widh Witzjö och Losshult, hvilka gamla folk säija hafva varit till".

Skeingeborgs åttasidiga ruin, vars diameter mäter ca 40 meter, ligger ute på Borgön i Skeingesjön, som förr hade ett högre vattenstånd, vilket gav borgen ett skyddande läge. Borgen lär vara den enda nordiska ringmursborg med åttasidig plan, och den är troligen uppförd efter 1145, då kyrkan med säkerhet hade etablerat sig på Björkeberga. Borgens datering kan ej beläggas, men av fynden vet vi att under 1200-talet har den varit bebodd.

Dess rasering har förmodligen skett redan under 1400-talets början, eftersom platsen för ruinen enligt Palteboken redan år 1504 var beväxt med "schiön schouff derpaa"

Vid utgrävningarna under åren 1949-50 påträffades bl.a. medeltida detaljfynd bestående av bultlås, ryktskrapa av järn, fragment av sporre och ring.

I hörnet mellan östra och nordöstra murarna fann man två små speltärningar, tio mynt, tre mynt med präglat namn Walde- mar, ett med biskopsbild med namn An- dreas Sunesen, en liten hammare, en lång smalryggad kniv, en led av ett grovt gång- järn, järnspik och flinta. Intill ena muren troligen rester från husbyggnad, skärvor, kalk och bränd lera. I rasmassorna påträffa- des djurben av svin, nötdjur, fågel och fisk.

Att Borgön även har varit boplats under stenåldern ger ett stort antal fynd belägg för. Bland annat har påträffats 12.000 flin- tor varav 550 kan hänföras till stenålders- redskap, en grönstensyx och ett femtiotal krukskärvor.

Brattingsborg

Det var en gång under medeltiden som det låg en borg på Ivö, som hette Brattingsborg. Besättningen på fästningen hade kommit över en stor summa penningar, och med dessa började de leva ett vilt leverne nätterna igenom. Med spel och dryckjom fördrev de tiden i lättja och förlustelser. Detta kom slutligen till den gamle ärkebiskopen Andreas Sunesens kännedom. Sunesen hade sökt sin tillflykt till ön i ett litet uppfört stenhus där han, med sin svåra sjukdom, ville leva ett gudfruktigt avskilt liv. När nu ärkebiskopen fick kännedom om folkets leverne, uttalade han sin förbannelse över de penningar som förledde, de annars så fredliga invånarna, till detta syndiga liv på borgen.

En dag fick besättningen till sin stora bestörtning uppleva, att alla deras penningar hade blivit förvandlade till stenbitar, och att dess präglings hade fått en otäck döds-kalle. Genom biskopens och Guds kraft hade nu mynten fått genomgå denna förvandling, allt som en varning för det ogudaktiga leverne de förde, och tillika sjönk borgen ner i sjön. Efter denna händelse kallades dessa pengar Brattingsborgs penningar. Det

Biskopskällaren

Foto: Thore Brogårdh

sågs att man än i dag på Ivöns stränder, i synnerhet där borgen en gång har stått, kan finna dessa Brattingsborgs penningar.

En annan sägen berättar att Brattingsborg var ett rövarnäste som sjunkit i sjön till straff för begångna liderligheter och fylle-rier. De stora penningssummor, som rövarna ägde, blev av vågorna spolade i land och hittades då av ärkebiskopen, som förvandlade dem till småsten. Det berättas också att i medio av 1500-talet fann man två kistor, en större och en mindre. Den mindre fördes till kyrkan, och när den öppnades, fann man i denna ett barkstycke med orden: ”Rätt och skäl hör Gud till, så sade konung Atte på Brattingsborg”. Borgen lär ha förstörts år 1288

Brattingsborg är omnämnt i prästrelationerna om Vånga socken år 1624, i rannsakningarna om Ivö år 1667-68 och i prästrelationerna om Ivö och Kiaby av år 1690-93. Det omtalas att två fiskare ”Lasse I Sneck-eftaa” och ”Mattze Gying i Vånga” hade vid midsommartid sett rester av ”Brattingsborrig”, nämligen fyra stora hörnstenar och ett ganska slätt fint golv, i vattnet. Deras fisknät hade också vid några tillfällen rört vid ”samme fundament”.

Angående de två kistorna som man fann på 1500-talet, heter det att då de ”fattade uti den tyngste kistan, togs den ifrån dem och for i siöen, den lättare förde de till byen och satte henne uti Ifvös kyrkia”. Vidare heter det: ”Hvilken kista en tid lång derefter blef medelst Klockarens oacksamhet, som vaxliusen eij väl uthslächte, upbrändt, och the samma järn som tå voro på Kistan, ännu förvaras i Ifvös kyrkia”.

Enligt prästrelationerna 1624

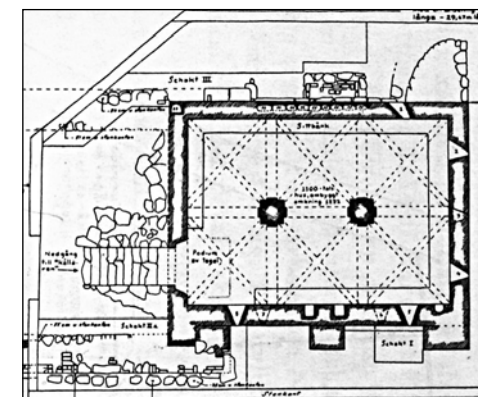
fanns kistan då kvar i kyrkan, ”Och findes end samme kiste, her i Iffos kircke, som mezeklederne, kallek och disk forvaris udj”. Angående barkstycket i kistan med orden ”Raet oc skel hör Gud til: sagde Kong Hatto paa Brattingsborg”, står i 1667-68 års rannsakningar: att ”Samme barek er seit oc laest af salig welb: Henrick Ramel til Beckeskouf”.

I prästrelationerna 1690-93 heter det: ”Birkeborg” eller somblige menar Brattingsborg på hwilcket kong Tidrich skall hafwa booet, och effter gemene mans taal sielff ruienera och upbränna slottet förtij hans drottning, som nyg effter sin förste drottning afgang hade fået, hade sitt boerij med kong Atte på Brattingsborg”. Här omtalas att både drottningen och kung Atte innebrändes, varefter Tidrich själv tog Brattingsborg i besittning och bodde där.

I Historiskt-Geografiskt och Statistiskt lexikon 1862 heter det att ”mot slutet af 16: de seklet funnos grundvalar efter en borg, och ett hus af tegelsten quarstod, i hwilket Andreas Sunesson bott. Detta hus var likväl för ett århundrade sedan nedrifvet. Å ett hemman i Hofgården finnes källaren till berörda hus ännu oskadad och å den ansenliga sträckstenen öfver dörröppningen ses årtallet MCCXX-II (1222)”.

Sex korsvalv täcker rummet. Vid hans vilobänk stod det stora korset, som han bar om fredagarna till erinran om frälsarens vandring till Golgata.

I Ingemans roman Waldemar Sejr (dansk kung 1202-41) heter det bl.a.: ”Men vid sidan av den stenkammare där han arbetade och sov hade han låtit inreda ett litet prydligt huskapell, med ett krucifix och en madonnabild, och där stod nu hans ärkebiskopliga stav och mössa; där hängde en messkjorta och två dyrbara korkappar bland andra präktiga tecken på hans förra värdighet; där förvarade

Biskopskällaren enligt ritning av Harald Olsson 1948. Ur Skånes hembygdsförbunds årsbok 1957

han också, bland andra helgedomar, de heliga tre konungars bilder med små gyllene kronor, samt det kostligt arbetade silverskrin med relikier, som omtalas i hans testamente. Jobs bok låg ständigt uppslagen på hans bord”.

Vidare heter det: ”Luckan, som tillika tjänade honom som fönster, satt så högt uppe i muren, så att han jämnt och nätt kunde nå den med sin hand och mottaga vad som räcktes honom; han kunde själv endast se himlen genom den, och ingen människa kunde se honom och hans elände. Frisk luft njöt han blott om fredagen då han fastade. På den dagen måste alltid hans tjänare lämna ön, och då öppnade han sina dörrar och gick med ett stort tungt kors på sina skuldror upp till ruinerna av den gamla borgen, som låg på en höjd och varifrån han kunde se ut över Östersjön mot sin kära fädernestrand”.

Brattingsborgs penningar är en fossil, av en liten snäcka *Crania nummulus*, som genom sin runda och platta form liknar ett mynt. Dessutom har dess reliefyta formen av en döds-kalle.

Källa:

Folksägner från gränsbygden (Thore Brogårdh 1987)
Författarens fotografier finns samlade på www.bgsamlingen.se

Mer om borgarna

Bertil Wilhelmsson

Ungefär halvvägs mellan Killeberg och Loshult – om man kör den gamla vägen – finns en skylt med ”fornkringlan”. Från den lilla parkeringsplatsen följer man en gammal väg och kommer efter ca 50 meter till en vallanläggning, som kallas Skomakarehällan. Om man fortsätter fram till järnvägen, ser man på andra sidan banvalsen Losborg eller Seffrekullen som den också kallas. Borgen är lik Vittsjöborg, med två kullar, runt vilka det funnits en våtgrav med utanför liggande vall. Mynt har daterat borgen till samma tid som Vittsjöborg och även här har fienden bränt anläggningen. På den högre av kullarna har man funnit en kullerstensbelagd yta i söder och en tim-

merbyggnad norr därom. På den lägre kullen fanns troligen kök och verkstadslokaler. Det är obekant vem som har byggt borgen. Ett intressant fynd gjordes 1861 nordväst om Loshults kyrka. Man hittade en mycket gammal kanon, gjuten i bron och endast 31 centimeter lång. Pjäsen kan mycket väl ha anknytning till Losborg.

Skeingeborg hittar man genom att – vid byn Jägersborg mellan Verum och Osby – följa den vägs skylt som pekar mot ruinen. Vid Björkeberga gård finns en parkering och därifrån vandrar man över de tidvis våta ängarna.

Arkeologiska undersökningar har visat att borgens mur varit fyra meter hög. Möjligen har det överst funnits en väktargång av trä. Längs murens insida har det legat timmerhus och mitt på gården har det funnits ett hus som troligen hade källare. Skeingeborg har inte stormats eller bränts och intrycket är att husen har demonterats och kanske flyttats till platsen för Björkeberga gård.

Till Ivö kommer man kostnadsfritt med färja och tar sig sedan till Hovgården där det finns information om Biskopskällaren, som platsen kallas idag. Källaren har ursprungligen ingått i en ca 30 meter lång länga, men

Foto: Bertil Wilhelmsson

Gångstigen till Skeingeborg

denna byggnad var försvunnen redan på 1600-talet. Ursprungligen har källaren haft ett träbjälklag som tak och källaren och huset kan ha byggts under 1100-talet. Över dörren står årtalet 1222, som anses vara det år då Andreas Sunesen flyttade hit. Men inskriftens äkthet har betvivlats, eftersom sådana minnestavlor hör en senare tid till! Det sägs att Sunesen byggde sitt palats på

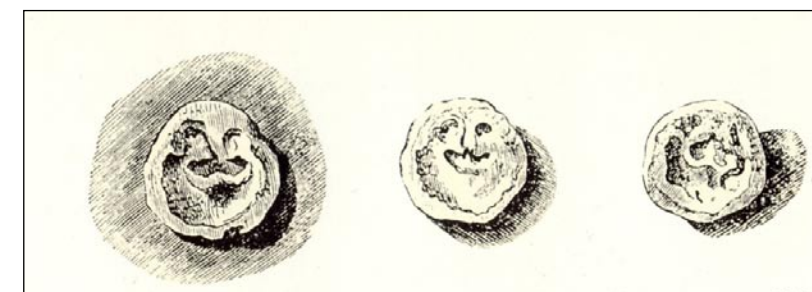
Ivö under sina sista år som biskop, då han drabbades av spetälska. Här led han och dog slutligen 1228. Men vid gravöppningen i Lunds domkyrka kunde man konstatera att han inte hade spetälska men väl reumatism

Källa:
Borgar i Skåne (Anders Ödman 2002)

Foto: Thore Brogårdh

Utgrävningar av Seffrekullen, Losborg. Fr vänster: Torsten Trulsson, Lars Lundberg, Ingegerd Trulsson, Ingvar Jönsson?, Arne Olofsson, Kaj Ståhl och Torsten Svensson

Brattingsborgs penningar, Ivö

Korgmakare fick dubbel hundskatt

... och andra händelser i Färs härad

Mats Parker Persson

Det var ett tag sedan, men nu har Byahornet gjort ett nytt nedslag i det ymnighetshorn av skånsk historia som samlats i våra domstolars domböcker. Följ med in i tidsmaskinen så ställer vi den här gången in instrumenten på våren 1940 och geografiska koordinater för Färs härad.

Vi kan då före avresan konstatera att häradsrätten i Färs sedan lång tid tillbaka sammanträtt i Sjöbo. 1728 började ting hållas i gästgivaregården. 1740 stod ett nytt tingshus klart. Det som brukar kallas Sjöbos äldsta hus och ligger alldeles intill gästgiveriet. Från 1905 till 1966 sammanträdde häradsrätten i det som nu är Sjöbos kommunhus vid torget. Det är således där vi får tänka oss att följande har timat.

När vi nu åter, med landsarkivets benägna hjälp, sätter oss i tidsmaskinen är naturligtvis det som under sjuttio år förändrats i vårt samhälle det som främst väcker vår nyfikenhet. Hur såg man på familjen, på äktenskapet och dess ingång och eventuella avslutande? 1940 kan vi se omtanken om ett institut som kanske kan förvåna en del av oss. En källarmästare i Bjärsjölagård har en fästemo ända bort i Råå utanför

Helsingborg. När trolovningen skall upphöra skickar hon juris kandidaten Gunnar Nilsson i Sjöbo till rätten för att begära skadestånd. Den numera före detta fästemannen är personligen närvarande. Kanske en gentleman när han inte motsätter sig ersättningsyrkandena. Domstolen beslutar att han skall betala inte mindre än 1 125 kronor plus ränta i skadestånd för bruten trolovning jämte hennes rättegångskostnad om 200 kronor. Man förstår att förhållanden inte bröts lika lätt som idag och att de kanske därför blev lite längre. Om de dessutom generellt var monogama framgår däremot inte av häradsrättens dokumentation.

Man kan också läsa om ännu en underlåtenhet som inte är något brott idag. En korgmakare är instämd. Han medger att han haft en hund men att den i slutet av 1938 sprang bort och inte har återkommit. I mars 1939 har korgmakarens barn köpt hund. Han menar således att hunden inte är hans men att han har vårdnaden om den. Nå, efter utredning konstaterar rätten att korgmakaren underlåtit att skriftligen till Långaröds sockens uppbördsmyndighet i mars 1939 anmäla att han åter har hund.

Tidigare tingshuset, numera kommunhuset i Sjöbo

Foto: Mats Parker Persson

Man meddelar vidare att det åligger honom att nu erlægga dubbel hundskatt samt dömer honom att böta tio kronor. I detta beslut anar vi 1939 års motsvarighet till det vi idag kallar nollvision.

1940 – det låter ju inte så avlägset men man måste försöka förstå skillnaden. Idag lär över 20 000 skåningar dagligen pendla till Danmark för att arbeta. Nationsgränserna – i synnerhet inom unionen – är mindre dramatiska. När rätten i Färs härad i januari 1940 sammanträder är Danmark fortfarande ett fritt land, även om Du och jag ju nu vet att friheten, genom tyskarnas ockupation, är slut redan några månader senare. Men, Danmark är ett annat land. En 32-årig kvinna lämnar den 26 september 1901 föräldrahemmet i Fränninge för att bege sig till Danmark och har sedan dess inte avhört. 1939 har föräldrarna gått bort och syskonen står inför skifte av deras bo. De anhöriga ser hösten därför ingen annan råd än att begära henne förklarad som död. Landsfiskalen intygar skriftligen till rätten (mot stämpelavgift om en krona)

att hon minsann inte varit synlig under alla dessa år. Likaså Pastorsämbetet. Rätten beslutar därför att kungöra i Post- och inrikes tidningar samt Ystads allehanda att hon skall meddela sig vid fara att hon vid ett senare sammanträde kommer att dödförklaras. Det som ur dagens perspektiv kan vara märkligt är att det inte alls kommer på tal att kontakta danska myndigheter.

Ett mycket omfattande ärende för häradsrätten hösten 1939 och våren -40 gällde en tragisk arbetsplatsolycka vid ett mejeri i Araskoga. Ärendet togs första gången upp i november 1939 och därefter på varje sammanträde med förnyad bordläggning fram till den nittonde april 1940 då dom föll. På mejeriet tillverkade man bland annat ost. Innan den kan levereras måste den täckas av ett skyddande lager av paraffin. Ett farligt arbete. Man sänker ner osten i ett bad av smält paraffin som håller minst 140° C och oftast är betydligt hetare. Risken för skällning är stor men också att paraffinet kan antändas. Det fanns vid den här tiden äldre metoder för uppvärmning, till exem-

pel öppen eld och modern, elektrisk. Om man oförsiktigt sänker ner en stor ost kan hela badet svämma över och brand kan på det viset uppstå. Vid mejeriet finns hösten 1939 den relativt nyanställda mejerieleven Nilsson. Han arbetar i en annan del av mejeriet men när han upptäcker att paraffinet börjat brinna rusar han och en kamrat dit för att släcka. De tror att släckning kan ske med vatten men då inträffar en ångexplosion. Nilsson drabbas av omfattande, svåra brännskador och kamraten avlider strax efter olyckan.

Nilsson stämmer mejeriet vid häradsrätten och yrkar där ekonomiskt och ideellt skadestånd. Mejeriet förnekar ansvar på flera olika grunder. Till att börja med förnekar man ansvar eftersom Nilsson hade en an-

nan uppgift och inte borde gått dit. Man menar vidare att det är känt att man inte skall släcka med vatten utan med sandsäckar som fanns i en annan lokal. Samt att man hade kunnat låta elden brinna ut och att den därför inte alls hade behövt bekämpas. Man kallar expertvittnen, mejerister med lång erfarenhet och som varit disponenter vid andra mejerier. Försiktigt uttryckt, men i sak allvarlig kritik, uttalas mot både utrustning och organisation. Så småningom beslutar rätten att ställa mejeriet till svars för att inte ha vidtagit de åtgärder som var nödvändiga för att olyckan inte skulle inträffa. Arbetsgivaren döms att till Nilsson betala 206 kronor och 70 öre för kostnader, 360 kronor och 75 öre i förlorad arbetsförtjänst och 3 000 kronor för sveda

och värk. Man tillägger att Nilsson äger att återkomma med ytterligare yrkanden med anledning av olyckan när nya kostnader blir kända. Man kan avslutningsvis på länsstyrelsens utmärkta Internetsida läsa att osttillverkningen upphörde i Araskoga 1941. Det kan vara en tillfällighet men det kan naturligtvis inte utelutas att olyckan vägts in i det beslutet.

Inget, absolut inget, får tydligen vara främmande för Landsfiskalen i Sjöbo. Rutinmässigt för han personer till tinget för att de ”uppträtt överlastade av starka drycker”. Men även har han uppmärksammat ett betydande antal medborgare som innehaft radiomottagare utan att ha erlagt licensavgift. Våren 1940 har han uppmärksammat ett brott begånget av en lokal bryggeriägare. I rätten anför landsfiskalen en analysattest från Kungliga kontrollstyrelsens laboratorium i Stockholm som visar att brygd nummer 41 av svagdricka för tillverkningsåret 1939-40 har en alkoholhalt om 1,7 % och en stamvörtstyrka om 3,7 %. Bryggaren medger de faktiska förhållandena och underkastar sig laga ansvar för detta eftersom stamvörtstyrkan inte får understiga 4 % och därför döms han till 20 dagsböter á fyra kronor.

Behovet av kärlek och ömhet förekommer i alla tider och lämnar, också de, spår i domböckerna. Ibland i all korthet men i något fall ganska omfattande. Det är ju detta som utgör basen och spänningen i, bland annat, alla såp-operor och vi skall avslutningsvis titta på ett sådant ärende. Till häradsrätten i Sjöbo instämmer ett 20 år gammalt hembiträde en murare. Hon vill få fastställt att han är pappa till hennes gosse, född i december 1939.

Parterna är – i rättsprocessen – mycket aktiva och nya bilagor och repliker inkommer hela tiden från båda sidor. Ärendet

kommer upp i sammanträde efter sammanträde och det framgår att häradshövdingen när hoppet att kunna avgöra saken innan sommaruppehållet men det visar sig inte möjligt. En kanske lite oväntad implikation under ärendets utredning är att juris kandidaten Nilsson, som nästan undantagsvis företräder färsingarna i domstolen vid den här tiden, sannolikt i samband med Tysklands invasion av Danmark och Norge, blir inkallad till militärtjänstgöring och ny advokat får läsa in ärendet. Men, det som framför allt blir en utmaning för domstolen är parternas diametralt motsatta uppfattningar om vad som förevarit. Flickan berättar således att hon träffat muraren på dans i Tingvalla den 10 april 1939. Detta är vid påskhelgen det året. Han följer med till Tomelilla, står en stund utanför flickans port varefter han följer med upp och stannar till morgonen. Muraren, å sin sida, medger att han träffat henne på dans men att han reser till Tomelilla för att söka arbete. Efter att ha pratat utanför följer han med in i porten ty flickan är mörkrädd! Därefter beger han sig omedelbart därifrån. Flickan beskriver vidare att hon vid sin frisöndag, två veckor senare, får nytt besök av muraren. Ånyo älskog och han lämnar hennes lägenhet vid fyratiden påföljande morgon. Icke alls, meddelar mannen. Vi sammanstrålade i staden, gick skilda vägar och jag besökte den kvällen inte alls hennes lägenhet.

Flickan: Valborgsmässoafton var vi på Nyvångs tivoli och första maj åkte vi bil till Lund. Åter till Tomelilla vid ettiden på natten. Älskog förstås, men kort besök denna gång enär ”bilen hållit utanför”. Konsekvent vidhåller muraren: Har följt henne genom porten. Ingen intimitet heller denna gång.

17 maj nytt sammanträde. Här kallar båda parter ett stort antal vittnen. Bland annat flickans syster som vid påsk skulle delat

Foto: Mats Parker Persson

rum men som promenerade på staden med sin kavaljer för att ge de kära tu lugn och ro. Domstolen beslutar att bifalla flickans begäran om uppskov till den 14 juni men varnar samtidigt för att ytterligare begäran kan komma att avslås. Den 14 juni kommer och därmed nya vittnesförhör och nya bilagor. Ny bordläggning till det "särskilda sammanträdet för vårtingets avslutande" den 29 juni. Nu vet man inte vart ärendet går. Flickan meddelar därför att hon vill bekräfta sin redogörelse med edgång. Domstolen får därmed meddela henne att hon skall förbereda sin redogörelse under ed och att saken åter tas upp den 13 september. Förberedelserna blir nu omfattande. Kyrkoherden intygar skriftligen den 11 september att flickan "vid upprepade tillfällen på min anmodan inställt sig hos undertecknad, varvid jag, efter bästa förstånd, sökt klargöra för henne den förestående edgångens betydelse och vikt samt framhållit faran av mened". Han tillägger för säkerhets skull att hon är konfirmerad i Svenska kyrkan. Även flickans advokat skriver i sin bilaga att han "sedan målet sist handlades, haft ett mycket ingående samtal med flickan, därvid jag bland annat för henne framhållit att det i målet kunde bli tal om edgång från hennes sida samt framhållit vådan av mened". Inte heller rättegångsbiträdet lämnar

alltså något åt slumpen men hon "vidhåller med orubblig bestämdhet" att saken förhåller sig som hon sagt.

Nu undrar vi givetvis vad domstolen i Sjöbo kom fram till med all sin klokhet och relativt långa tid för utredning. Jo, den 27 september 1940 konstaterar domstolen att det under ed framkommit att samlag ägt rum på sådan tid att det inte kan uteslutas att gossen då avlats. Muraren är därmed pappa och han skall därför nu retroaktivt betala 25 kronor per månad tills barnet blir 16 år samt för mammans kostnader i samband med födseln, 75 kronor och sist men inte minst hennes rättegångskostnader.

Domstolens beslut är sannolikt väl förberedda och språket i domarna sparsmakat och tydligt. Men alla domar har stor betydelse för de inblandade och här kan vi väl inte undgå att undra hur det gick sedan. Fick gossen ett bra liv när det nu blev utrett vem som är hans pappa? Satte den långa och säkert plågsamma rättsprocessen där dessutom minst en av parterna talat osanning sådana spår att pojakens föräldrar aldrig kunnat enas kring hans fostran och liv? Med den frågan obesvarad får vi sätta oss i tidsmaskinen igen för resa åter till 2012.

Septemberfest i Vä

År 1612 anföll svenska trupper Vä och orsakade en gradvis förvandling från medeltida köpstad till bondby och anläggandet av nya staden Kristianstad. Helgen 15-16 september 2012 blir det fest i gamla Vä kring Mariakyrkan och arrangemanget kan ses som en start på Kristianstads 400-årsjubileum 2014. En 1600-talsmarknad kommer att äga rum på ängen söder om kyrkogården. Evenemanget kommer att annonseras i dagspressen. Alla hälsas varmt välkomna!

Skåning bakom Lex Maria

Bengt E Nilsson

Platsen är nordvästra Skåne, nuvarande Ängelholms kommun. Högst uppe på Harnackabacken, en kilometer från Hjärnarps samhälle alldeles ut till vägen mot Rössjöholm ligger några ekonomibyggnader som antyder att här funnits ett lantbruk. Här föddes 1901 Nils Artur Nilsson. En augustidag 35 år senare avled han, samtidigt med tre andra patienter, på grund av felmedicinering, på Maria sjukhus i Stockholm. Denna händelse gav senare upphov till Lex Maria som vi nästan dagligen hör talas om i medierna.

Genom att gå en generation bakåt i tiden får vi en bild av den bakgrund som präglade Artur. På en gård i Höja utanför Ängelholm träffades, som dräng och piga, Nils Johansson från Norra Vram och Petronella Lundblad. Så kallat tycke uppstod och de gifte sig 1878. De hade inte någon egen bostad utan flyttade in hos Petronellas (Pillas) föräldrar i Hjärnarp. Genom kyrkböckernas tydliga språk och lite fantasi får vi en bild av den värld som blev Arturs barndom och uppväxt. Nils och Pilla fick sitt första barn, Maria, 1879. Tjugofyra år senare föddes Erik som skulle bli det sista av 14 syskon. Fyra barn dog inom en månad, två av dem på samma dag, i difteri 1896. En äldre broder reste till Amerika, mot sin faders vilja, och kom ald-

Artur Nilsson

rig tillbaka. Fadern hängde sig den 20 juni 1905. Modern var den dagen på Huntley herrgård och fullgjorde de dagsverken som fadern inte orkade med. Mor Pilla framstår som en hjältinna i det tysta, men hon var nog, tyvärr, inte ensam i denna situation.

Slutbetyget från folkskolan visar att Artur fått 2,5 i ämnena Biblisk historia och Katekes. I gymnastik har han 3, lika med högsta betyg, medan hans sångbegåvning värderats till 1. Efter konfirmationen var det dags att söka plats. Utbudet var starkt begränsat. Han blev bonddräng på Bjellegården ett par kilometer från hemmet. Efter ett år flyttade han till Höja där han också stannade ett år. Då hade Arturs syster Ester gift sig och flyttat ner till Karlsfarm,

Arturs barndomhem tecknat av Sven Nilsson efter ett foto på 1940-talet

en arrendegård under Trollenäs, i trakten av Svalöf. Ester och hennes man Olander Bondesson behövde hjälp på gården och Artur flyttade dit. I flyttningsbetyget kallas han nu för trädgårdselev.

I denna bygd fanns en religiös förening, De Ungas Förbund, som var ungdomsorganisation under Evangeliska Fosterlands-stiftelsen EFS. Artur blev medlem i den och tycks ha funnit sig väl tillrätta där.

Min personliga fundering är att han, förutom att han fann tillfredsställelse i det religiösa budskapet också fick kontakter med inflytelserika personer som ville honom väl. Han gick vid denna tid en 12 månaders byggnads-teknisk fackkurs vid Hässleholms tekniska skola. Detta borde ha varit en omöjlighet för en yngling i Arturs situation. Direkt efter den tekniska kursen väntade värnplikten vid I 24 i Kristiansstad, där han även genomgick en sjukvårdskurs. Därefter var han arbetslös en tid. Han sökte då till en terminskurs vid Bibelinstitutet, nuvarande Hagabergs folkhögskola som ligger utanför Södertälje. Denna kurs bekostades av De ungas förbund i Torrlösa. I ett frågeformulär i samband med inträdesansökan till kursen ges några intressanta upplysningar. En fråga lyder: När anser Ni Eder genom personlig omvändelse ha kom-

mit till levande tro på Herren Jesus Kristus? Artur svarar: "I sept. mån 1919".

På frågan om hans syftemål med den önskade kursen svarar han: "Tanken ligger närmast åt soldatmissionen ...".

Han trivdes tydligen bra även här för efter något år återvänder han dit och blir gårdsfogde, en befattning som kan jämföras med dagens fastighetsskötare. I Bibelinstitutets

tidning skriver han i juni 1927 : *B.I. har icke endast till det yttre en säregen prägel av behag, där det ligger inbäddat i grönska mellan mälarstrand och östersjövåg, utan det har även och framför allt något att giva det sargade hjärtat, ett svar på brännande spörsmål, en ledtråd för framtida uppgifter.*

"Den som vill bli stor bland eder, han bliv de andras tjänare", så står det på en tavla, som hänger över dörren till biblioteket. Min blick fästes gång på gång vid dessa ord under elevtiden, och de blevo för mig en klingande poesi, och den praktiske missionärens lott hägrade för mig som en livsuppgift. Att få resa till Afrika och där slita ut mig som en tjänares tjänare var den längtan, som ständigt fyllde mig, även då min elevtid vid B.I. var slut. Men på grund av stängda dörrar i livet kunde icke min längtan uppfyllas, också blevo de praktiska uppgifterna vid B.I. min kallelse, det pund, som blev lagt i mina händer att förvalta. Väl försvann det skimmer, som vilade över talet om tjänandet, när det utbyttes mot vardagslivets enahanda. Visst är det svårt att alltid se en gudstjänst i denna mångsysslande uppgift, men det är dock så, och Herren fordrar blott trohet och då blir det helgd i det kall, varmed man blivit betrodd. "

I januari 1930 flyttar Artur till Stockholm där han fått arbete som ritare vid stadens Fastighetskontor. Hans adress är Humlegår-

den 14 – 16. I september samma år flyttar han till Hornsgatan 32 och i december 1932 bosätter han sig på Östgötagatan 43. Som yrke anges nu tjänsteman.

Han fortsätter att vara religiöst aktiv, bland annat inom Söders friaförsamling. Vid denna tid träffar han sin blivande fru Ingrid och börjar bygga ett eget hus vid Murklevägen i Enskede dit han flyttar under hösten 1932. De gifter sig 1934. Den 10 augusti 1936 uppsöker Artur Nilsson Maria sjukhus för besvär med dubbelsidigt ljumsk bräck. Operationen går bra men blåskatarr tillstöter. Mot detta får Nilsson en injektion av cyklohexin i vänstra armvecket torsdagen den 20 augusti. Vid 18-tiden nästa dag klagar Nilsson över smärta injektionsstället. En läkare bestämmer sig då för att injicera aetocain så kallad e-lösning, som är ett lokalbedövningsmedel.

Han får i stället hydrargyri oxycyanid, (kvicksilveroxycyanid) ett mycket starkt gift som är avsett för utvärtes bruk. Samma behandling får tre andra patienter som också kommit till sjukhuset för harmlösa åkommor. Den 25-årige svetsaren Karl Eriksson som har vrickat vänstra tummen, springossen Stig Bernhard Tärnholm 14 år, som skurit sig i högra handens lång- och ringfinger samt fru Elsa Berglund, som sökt för att få en "fetputa" i ansiktet borttagen. Den felaktigt givna injektionen slår ut njurfunktionen och alla fyra avlider inom några dagar.

Polisutredning görs. Den är mycket noggrann och detaljrik. Den leder till åtal men alla inblandade frikänns. Domen överklagas men tas inte upp till ny prövning. Däremot orsakar det inträffade en kraftig aktivitet på annat sätt. En utredning startar, den mynnar ut i ett lagförslag som antas och redan den 15 januari 1937 kommer en kungörelse i vilken styresmannen för sjukhusinrättning

ålägges ett rapporteringsansvar till dåvarande Medicinalstyrelsen om ... "någon vid behandling till-fogats skada eller sjukdom eller om man hade anledning att tro att skada eller sjukdom senare skall kunna uppträda. Anmälan skall även göras till polisen."

Denna kungörelse ligger till grund för nuvarande rapportsystemet Lex Maria.

Dödsfallen uppmärksammades i pressen. Arturs fru Ingrid var gravid i åttonde månaden. Ingen livförsäkring fanns. Tidningarna Husmodern och Nya Dagligt Allehanda uppmanade sina läsare att hjälpa fru Nilsson ur hennes värsta ekonomiska svårigheter.

Frun levde ensam livet ut och dog i mars 1997 nästan 97 år. Dottern, som föddes en månad efter Arturs död, fick namnet Mereth. Hon fick en gedigen utbildning och avslutade sin yrkeskarriär som lektor vid universitet i Uppsala .

Som framgår av citatet ur Bibelinstitutets medlemstidning var Artur en god skribent och i efterlämnade skrifter visar han prov på en poetisk ådra. Det ligger nära till hands att han även hade talets gåva. En släkting jag talat med säger att han också hade en vacker sångröst. Hon erinrar sig ha hört Artur sjunga "Glöm aldrig bort de kära". Det är lätt att förstå att Artur med dessa gåvor var en tillgång i de religiösa sammanhangen.

Han lär ha varit en häändig person som förutom att han själv byggde huset också konstruerade och tillverkade möblerna till deras nya hem.

Artur fick en högtidlig jordfästning och ligger begravd på Skogskyrkogården i Stockholm.

En vilsekommen skolgosses framfart i Skåne 1896

Mats Pettersson

Han uppträdde falskeligen som både grevlig släkting och friherre. En tidning skrev att den studerande gossen Theorin inte hade något gott att brås på. Visserligen hade bägge föräldrarna varit ansedda namn i Lund, men råkat i förfall, och gossen kom vilse i livet.

Under den tid i slutet av 1800-talet då Hans Hainer var kyrkoherde i Visseltofta och Verums pastorat inträffade ett sedermera mycket omtalat skottdrama. Från den tidens pressnotiser kunde man i slutet av juli 1896 få sig till livs följande berättelse om prästgårdsdramat: *I Visseltofta gjordes nyligen försök till inbrott i dervarande prestgård. Detta blef emellertid om intet, enär kyrkoherden väcktes af sin hund och aftossade ett par skott, som skrämde äfventyraren på flykten.*

Skotten var dock inte särskilt välriktade. Till all lycka för den omvittnat temperamentsfulle kyrkoherden borrade sig revolverkulorna in i dörrposten i stället för i förövarens kropp. Tjuven kastade sig ut genom samma fönster som han tagit sig genom på vägen in i prästgården.

Tidningsnotisen fortsätter: *Man antager, skrifves till Kristianstadsbladet, att den som*

försökt inbrottet, var den föregifne "friherre Tamm" (f. studeranden P. H. F. L. Theorin), bland annat därför att en person med hans utseende dagen före inbrottet rest med gästgivarveskjuts från Vittsjö till en half fjerdingväg nära Visseltofta...

Den tjuugoårige yngling som i notisen anges som "föregivne friherre Tamm" hade en brokig kriminell karriär bakom sig då han misstänktes för det nattliga inbrottet i Vis-

Kyrkoherde Hainer

seltofta prästgård. I eftervärldens belysning kan man dock vara tveksam till om den beskjutne inbrottstjuven var identisk med den sedermera så brottsmeriterade studeranden Theorin. Det har sagts att den som gjorde inbrottet senare blev gripen och satt i fängelse i Kristianstad. Hans Hainer skall ha besökt honom där och det påstås även att han skulle ha utverkat att inbrottstjuven frisläpptes och kunde bege sig utomlands. En äldre församlingsbo har enligt en artikel av Malte Björk berättat att den som gjorde inbrottet var en kraftigt byggd yngling från Ystad med ett hetsigt temperament. Personen skall några år förut ha gått i konfirmandundervisning för Hainer och blev efter ett busstreck strängt avbasad av prästen. Björk skriver: Den agade ystadspojken uttalade efteråt hetsiga hotelser mot konfirmandläraren inför sina kamrater och sade att han vid tillfälle skulle komma tillbaka till Visseltofta och ge prästen gott igen.

Den unge Theorin, som vid mitten av 1890-talet utförde olika luredrejerier under täcknamn som friherren Tamm och riddaren von Post, hade börjat sin brottsliga bana redan under skoltiden i Skara. Efter en stöld av pengar från hyresvärden pastor Holmström hade han anlagt brand i dennes komministergård.

Rättsprocessen efter händelserna i Skara utmynnade i att han dömdes att för mordbrand och första resan stöld av tjäna straffarbete i 3 år och 6 månader. Han satt av sitt straff på Malmö centralfängelse och frisläpptes därifrån den 2 februari 1896. I rapporteringen om skolgossens illdåd i Skara framkom om Per Henrik Fredrik Leonard Theorin (född i Lund d. 10/10 1875) att hans far var framlidne läkaren Gustaf Robert Alfons Theorin och att sonen: *vistats vid Skara läroverk sedan 1890 och befann sig nu i 6:e klassen. Om hans enskilda lif berättas att han sysslat med en*

del saker, som föga anstå en skolyngling samt dessutom väl flitigt offrat åt Bacchus.

Fadern förre stadsläkaren i Lund Gustav Robert Alphons Theorin dog den 27 januari 1881 i Sveg, Jämtlands län. Hans föräldrar var kyrkoherden i Hasslöv Carl Gustaf Lönnblad-Theorin och hustrun Angelique Charlotta Wirgander. Modern Brita Sophia Charlotta Elin, som var född Gustafsson i Lund 1837, dog den 21 maj 1881. Hennes föräldrar var kronofogden i Lund Axel Gustaf Gustafsson och hustrun Kristina Margareta Grimberg.

En tidningsartikel fördjupar sig vidare i skolpojken bakgrund: *Den stackars vilsekomne ynglingen har intet godt att "brås på", som man säger. Fadern var den för ett 20-tal år sedan värderade stadsläkaren filosofie och medicine doktorn Theorin i Lund och modern var dotter till kronofogde Gustafsson, på sin tid ett af de anseddaste namnen i Lund. Båda föräldrarna råkade emellertid snart i förfall genom morfinism. Omkring ett år efter den nu ifrågavarande sonens födelse ingingo föräldrarna skiljsmessa i följd af dålig sammanlefnad. Fadern mistade sin befattning och begaf sig till Norrland, där han snart dog. Sedan modern icke längre kunde åtkomma morfina, förföll hon i vild alkoholism, gick till slut omkring som en gatslinka och drack brännvin på Lunds sämsta krogar, samt dog, då sonen var omkring sex år gammal. Den föräldralöse gossen togs då om hand af en faster, som numera bor i Karlshamn och som på senare tiden underhållit honom vid Skara läroverk, sedan han förut gått i Karlshamns skola.*

Gossen Theorins föräldrar hade - som antyds i tidningscitaten ovan - levtt ett ganska självförbrännande liv och äktenskapet som ingicks 1869 blev i princip upplöst 1878. Stadsläkaren i Lund hade blivit förälskad i

en kvinna som han hade i sin vård. Bakgrunden framgår av denna kommentar av Jan-Peter Holmström: Polly Culmsée var nyskild när hon kom till Sverige från Danmark i mars 1878 tillsammans med sin älskare Holger Drachmann (1846-1908, författare). Med sig hade de sitt gemensamma knappt årgamla barn Gerda. De flydde från den sociala skandal de skapat i Köpenhamn och avsåg att vigas samman i Paris när Drachmann blivit skild från sin hustru. I Lund insjuknade Polly i "ett inre lidande". Drachmann var bekant med stadsläkaren Alphons Theorin och bad om hjälp med vård. Det bar sig inte bättre än att Pollys affektion för Drachmann kom att överföras på Theorin som i sin tur blev passionerat förälskad i sin patient. Ny skandal. Nu i Lund. Theorin övergav sin hustru och deras tre gemensamma barn och flydde med Polly till Sveg där han lyckats ordna en provinsialläkartjänst.

Om förhållandet mellan Polly Calmée och Holger Drachmann skriver Helmer Lång: Det blev ett stormigt förhållande. Polly var en erotisk naturkraft. "Hon utstrålade erotik" yttrade en iakttagare. Och Drachmann blev ett villigt offer. Men trots att hon fick barn med Drachmann, lämnade hon honom för en ny förälskelse. Det var en svensk läkare som Drachmann lämnat Polly hos under en sjukdom vid ett besök i Lund. Pollys avskedsbrev till Drachmann var kortfattat, men dramatiskt och utlämnande: *Käre Holger, Jag har rest. Varthän? Varför? Är det inte oändligt likgiltigt. Jag har följt kärlekens rätt, som du alltid har varit anhängare av. Du har en gång förtrollat mig, så jag glömde mitt plågsamma förhållande till en hederlig, men genomtråkig man, glömde hänsynen till mina älskade barn. Nu är förtrollningen bruten, våra vägar skiljs nu, jag vänder aldrig, aldrig tillbaka till dig eller till Lottesminde. Jag överlåter gärna vår lilla*

dotter till dig. Lev väl. Polly.

Redan en månad efter frisläppandet från fängelset i Malmö omtalas skolynglingen Fredrik Theorin i dagspressnotiser. Under rubriken "På villovägar" meddelas den 2 mars att han häktats i Helsingborg. Den unge Theorin hade på ett svikligt sätt från ett par urmakare lurat till sig två guldur med kedjor till ett värde av 165 och 130 kronor. Bedrägeriet var väl utstuderat genom att Theorin hade låtit trycka visitkort med grevlig krona och texten "Grefve Fredrik Wachtmeister, Kulla Gunnarstorp". Han presenterade sig som C. G. von Post, systerson till greve Wachtmeister. Urmakarna fick av honom ett av visitkortet och på kortet hade han skrivit en beställning som innebar att ett guldur med kedja till pris av högst 300 kronor skulle levereras till von Post på greve Wachtmeisters räkning. De två gulduren lämnades ut på god tro. Tidningen berättar vidare om ynglingens flyktförsök i samband med rannsakingen: *Då Theorin i torsdags afton efter förhöret skulle från poliskontoret föras till cellen, lyckades han slita sig lös och sprang ned till hamnen samt hoppade i sjön. Han blef dock genast upptagen i båt.*

En månad senare - i början av april - blev Theorin häktad i Ängelholm för ett annat bedrägeribrott. Han hade stulit en postsparbanksbok med inestående 85 kronor och 75 öre från cirkusartisten Charles Andrée. Theorin erkände tillgreppet och åklagaren yrkade ansvar för stöld. Men eftersom delinkventen "ej gjort försök att begagna sig af boken" blev han frikänd och återfördes till Helsingborg där han fick avtjäna straffarbete för bedrägeriet med de två gulduren. Sedan han släppts ut från detta kortvariga straff begav han sig på en expedition till östra Skåne. På nytt använde han sig av förtroendet för det "adliga ståndet" i sina

bedrägeriförsök. Denna gång var det ätten Tamm och herresätet Vittskövle som fick låna sina namn åt honom. Kristianstadsbladet skriver den 15 juli 1896 under rubriken: *Den förgifne friherren Tamm gripen.* Tidningen skriver: *Den bedragare som under uppgift att han vore friherre Tamm och gästade å Widtskövle i handlande P J Borgs butik i gården nr 81 härstädes fått två fågelstudsare på prof har nu enligt i går efter ingånget meddelande gripits i Köpenhamn på begäran af polismyndigheten härstädes som misstänkte att mannen tagit vägen över Malmö och Sundet. Den anhängne har visat sig vara identisk med f studeranden Fredrik Theorin, hvilken i Helsingborg förövade ett liknande bedrägeribrott i det han tillskansade sig ett par guldur. Han har förut undergått straff för såväl stöld som mordbrand. De båda gevären hade han pantsatt i Köpenhamn för 30 kr.*

Efter rannsaking vid rådhusrätten i Kristianstad i augusti 1896 dömdes Per Henrik Fredrik Leonard Theorin till fyra månaders straffarbete som han avtjänade i Kristianstads cellfängelse.

Den 16 november 1896 hade den då 21-åriga Per Henrik Fredrik Leonard Theorin alias den falske baron Thamm efter fyra månaders fängelsestraff, genom släktingarnas ingripande, förpassats ur riket. Han åtföljdes - för att inte kunna slingra sig ur greppet - av inhyrda detektiver. Avhysningen iaktogs på ett hotell i Kristianstad av en tidningsman och en matgäst som kände igen den unge Theorin. Den frigivne ynglingen och hans följeslagare skildrades i humoristiska ordalag: *På ett af de större hotellen här i staden inkommo härom dagen två herrar, främlingar, för att äta middag. En af de ordinarie matgästerna på stället igenkände i den ene af främlingarne mordbrännaren och tjufven Theorin, alias "baron Thamm". Baronens följeslagare såg äfven en smula "vilsen" ut, de nötblunda ögonen*

Den vilsekomne gossen Theorin

spelade rundt kring rummet utan att fästa på något föremål.

Tidningen fortsätter: ... *Nu konfererades en stund ifrigt inne på matsalen och en bland de närvarande kunde upplysa om att "baron Thamm" ledsagare var en detektiv från Malmö. ... Det var verkligen en Malmödetektiv och den falske baron Thamm som framkallat alla gissningarna.*

Theorin hade förmått att mönstra in som sjöman med avresa från Malmö via London och med destination Kapstaden i Sydafrika. Den fullbordade avvecklingen från Sverige skildras på följande sätt i en tidningsnotis den 19 november 1896: *Den senare hade på morgonen efter uttjänt strafftid, ådömd bl. a. för gevärstölden hos handl. P. J. Borg hämtades, frigifvits från härvarande läns-cellfängelse och var nu på väg till Transvaal, försedd med respengar af sina släktingar. Men som "baronen" är en vidlyftig herre, som anser sig böra lefva efter sitt stånd och en gång förut under liknande omständigheter gäckt sina släktingars ansträngningar att bereda honom en bättre existens, hade hans anhöriga denna*

gång tyckt säkrast vara att låta en pålitlig person (dvs inhyrd detektiv) följa honom från fängelseporten till London, där han skulle embarkera, och icke lämna honom ur sikte, förrän fartyget börjat klyfva vågorna på färd till det aflägsna landet.

Persongalleriet kring skolgossen Theorin

P. H. F. L. Theorins fyra syskon. Hellsyskonen var: Karl Gustaf Axel Theorin, f 10/2 1871 och Maria Christina Charlotta Theorin f 22/10 1872. Hans halvsyskon var: Charles Holger Waldemar Alphons f 23/9 1879 (adopterad Gårdlund) och Signe f 12/1 1881 (adopterad Bergner).

Hans Hainer var kyrkoherde i Visseltofta 1889-1897 och kom sedan till Mjällby på Listerlandet i Blekinge. Han var född 1845 i Vellinge och dog 1910 i Mjällby. Hainer hade en akademisk karriär bakom sig och doktorerade i Uppsala 1877 med avhandlingen ”Om de sammansatta verben i isländskan”. Före 1889 var han adjunkt först vid läroverket i Hudiksvall och sedan i Karlshamn.

Angelique Maria Julia Carolina Almén i Karlshamn var den unge Theorins farmors systerdotter. Hon var en ogift prästdotter född 1838 i Gnosjö. Fortfarande i folkräkningen 1900 står Theorin skriven hos mamsell Almén i Karlshamn noterad som sjöman.

Holger Drachmann (1846-1908) var en dansk författare och konstnär verksam i Skagen. Det har sagts att: Holger Drachmann började sin litterära gärning just då Georg Brandes samlade omkring sig den unga skara, som sedan blev ”det moderne gennembruddets mænd”. Holger Drach-

mann gifte sig 1879 med Polly Calméés syster Emmy. Han hade i Hamburg mött en ung flicka vid namn Emmy. Han anförtrodde sig till henne om sin hjärtesorg och Emmy skall ha förälskat sig i honom utan att förstå att det var hennes egen syster Polly han talade om.

Charles André hette egentligen Steckel och var född i Frankrike 1867. Han hade i januari 1897 gift sig med Selma Anna Lovisa Alvina Schlenker, som dog i barnsäng. I en tidningsnotis 10/9 1897 står: Primadonnan vid cirkus Bergman, direktörens yngsta dotter, Elvira Bergman, har nyligen aflidit i Lund, sedan hon skänkt livvet åt sin förstling. Den så plötsligt bortgångna var gift med cirkusartisten Charles André och endast 18 år.

Litteratur och källor

Tryckta skrifter

Bruzelius, A. och Edling, C.: Sveriges läkare-historia.
Carlquist, G.: Lunds stifts herdaminne.
Kungliga Biblioteket: Digitaliserade svenska dagstidningar.
Björk, M.: Kyrkoherde Hainer i Visseltofta-Verums pastorat.
Art i Norra Skånes Julläsning 1960.
Polisunderrättelser, utgifna under inseeende af Stockholms Polisstyrelse 1891-1900.
Skarstedt, C. W.: Göteborgs stifts herdaminne.
Tønnesen, E.: Holger Drachmann og Roskilde.

Otryckta källor

Genline/Ancestry, Emigranten Populär, 1783-1951.
Genline/Ancestry, Sverige, kyrkböcker, 1500-1940.
<http://www.familjeband.se/profil/1990737754> (Jan-Peter Holmström)
<http://www.genealogi.se/portratt/comment.php?id=31165>

Som ung husmor under kriget

Anna Ivarsson
Linderöd

Våra barnbarn och barnbarnsbarn som växer upp i ett samhälle som har överflöd på allt, kan ju aldrig förstå vad deras mor- och farföräldrar fick vara med om under andra världskriget och mellankrigstiden.

Vill här enkelt berätta hur jag som ung husmor de första åren på 1940-talet fick spara på allting. Även pengar var en bristvara för vanligt folk.

År 1941, om midsommaren, flyttade vi som nygifta in i en nybyggd, knappt halvfärdig villa i samhället nära min hembygd. På grund av min mans ständiga inkallelser skulle det dröja länge innan huset blev färdigt. Han var byggare själv. Vi hade tapetserat två rum själva, med tapeter inköpta för 35 öre rullen hos min släkting som hade speceri- och diverseaffär i byn.

Rullgardiner måste sättas upp då det skulle vara mörkt, inget ljus fick lysa ut. Gatubelysning fanns inte då. Men jag uppskattade att vi hade elljus i nya huset.

I mitt hem där jag växt upp fick vi lita till fotogenlampor och stearinljus. Fotogen och bensin gick inte att köpa under kriget på grund av avspärrningar. Så blev det t.ex. strax ransonering på kaffe och alla importerade varor. Snart var det likadant med många andra varor såsom socker, smör, mjöl

Anna och Kalle 1942

bröd och tobak, tvättmedel, kött, ägg m.m. Personkort fick vi gå till Kristidsnämndens ordförande och hämta, sen bestämdes ransonerna efter hand.

Flera sorters kaffeersättning kom i affärerna. Brunum hette en sort som jag och många använde, den bestod av rödbetor och sockerbetor som rostats och sen malts rätt grovt.

Jag blandade smör och margarin med ett par matskedar salt. Det blev drygare på så sätt, om de hade få stå i rumstemperatur en stund först.

Även skor och kläder blev ransonerade. Bäst var det om man slapp köpa kristidsvarorna. En tröja, som jag lagt i tvätten, blev som klister när jag tog upp den. Ett par sommarskor som jag köpt hade sulor av papper, och när jag första gången använde dem blev jag våt om fötterna, då vädret var fuktigt. I kyla och mörker värpte inte hönsen på vintern. Därför sparades lite ägg från sommaren. En geléliknande massa (vattenglas) hälldes över äggen i en balja eller hink. Äggen gick att använda till bak och mat-

lagning, men inte att koka eller steka. All frukt, både färsk och torkad, fick vi avstå ifrån. En enda gång kom det en båt med bananer som vi fick köpa en ranson av. Hästarna åt något som kallades cellulosa, som blandades i deras foder på vintrarna.

Jag måste många gånger cykla till mina föräldrar för att hjälpa till med skörd m.m. Min yngste bror, som i vanliga fall var hemma, blev nu inkallad till militärtjänst i över ett år. Min äldre bror, som var sjöman, gjorde far och mor och oss alla bekymrade. Inga brev kom fram på över två år. Men 1943 hörde vi i radio att en ångare Ring skulle få "fri lejd" att gå till Sverige med svenskar som ville hem. Min bror Arvid

var med på den båten. Han hade en tid gått runt Englands kust med hög krigsrisk. Han berättade att han varit med om flera tillbud med minsprängning och flyganfall. Men själv hade han undkommit med livet i behåll.

Kriget kändes ännu närmare när vi på näterna hörde flygplanseskadrar dåna i luft-rummet över oss. Själv plockade jag ett par gånger upp blänkande pappersremsor i vår trädgård.

1944 störtade ett engelskt bombplan i vår grannby Svensköpp. Vi hörde explosionen och såg ett väldigt ljussken. Dagen efter cyklade vi dit och tittade på förödelsten. En enebacke var helt avbränd, på en gård mitt emot blåstes fönstren in och taket av. En besättningsman hoppade och landade med fallskärm i en annan närbelägen by. En ny liten industri kom till när bilar började drivas med gengas. Här i min hemtrakt byggdes flera kolugnar som gav jobb, visserligen sotigt och smutsigt. En annan variant var bilar som eldades med finhuggen ved. Dessa kalla snöiga vintrar hade vi också svårt med att värma upp våra bostäder. Torv togs upp i mossarna. Kol och koks var importvara. Olja och bensin kunde man inte köpa.

Gifta kvinnor var ju på den tiden hemma och skötte hemmet och barnen. År 1941 minns jag att jag fick 35 kr i veckan i hemortslön. De inkallade fick 2 kr om dagen. Min man, Kalle, rökte inte så han klarade sig på det. Det räckte till en fika med bulle. Portot på breven från "någonstans i Sverige" var fritt. Där var t.o.m. ett frimärke på kuvertfliken som vi kunde klippa ut och sätta på våra svarsbrev. Jag tror att resan på tåget var fri, när militärkläderna var på. Själv tjänade jag några kronor på sömnad och ibland som hjälp i min släktings affär och även när jag hjälpt till med slitet hos

mina föräldrar.

En "svensk tiger" läste vi nu överallt. Lite senare även "Finlands sak är vår". Under finska vinterkriget sändes 40 000 finska barn till Sverige. Man bad om hem till dessa små. Vi som ännu inte hade barn tog hand om en flicka från Rovaniemi, Liisi. Tre små syskon hade mist sin mor i TBC, pappan var vid fronten. Liisas ena njure var bortopererad, därför hade hon under tiden på sjukhus kommit från sina bröder i ett annat län. Ingen i hemmet visste var hon var. Vi hade heller ingen adress till föräldrahemmet, men det ordnade sig så småningom. Vi fick behålla Liisa i fyra år.

Ett tröstlöst jobb var det för alla affärsinnehavare att klistra dessa många små rutorkuponger på ark. En kommitté var ute hos lantbrukarna och räknade grisarna. Inget kött var kupongfritt, utom vilt, höns, gäss och kaniner. Mjöltnaren skulle kontrollera och uppge säden som maldes. Vi hoppas verkligen slippa uppleva detta igen.

En humoristisk berättelse får avsluta detta lilla kapitel.

Jag ville inte gå med i lottakåren. Då blev jag istället uttagen till hemvärnssamarit. Detta innebar att vi tillsammans med hemvärnsgruppen skulle öva att rädda sårade. En grabb från trakten som var "värvad" blev vårt befäl. Övningarna ägde ofta rum på söndags-förmiddagarna. En lantbrukare, mycket stor och kraftig, var markerad sårad, låg vid en gårdsgård och skulle flyttas till "station". Det gällde att lyfta honom över gårdsgården. Det var omöjligt för oss. Men mannen sa snällt: "Jag har ju ben, jag går själv över".

Giftmörderskan från Årröd

Bruno Westerlind

Skånska Posten skrev den 24 december 1861 att en änka hade avrättats i Hörby. Hon hade medelst gift afdagatagit tvenne sina män. Hennes nådeansökan blev av Kungl Majt avslagen och hon främtogs ett spädt barn, vilket hon framfött i fängelset.

Detta är min berättelse om Elna Olsdotter. Det är tidigt på morgonen, måndagen den 3 december 1860. På Årröd nr 2 i Östra Sallerup gör sig bonden Anders Persson i ordning för att med häst och vagn köra till Åkarp i Lyby och enligt överenskommelse leverera säd till en undantagsman. Det är ingen lång färd, kanske ett par, tre kilometer. Anders Persson räknar med att vara hemma igen i god tid till middag. Bonden Anders Persson är en rejäl karl. Han är ansedd för att ha ett gott förstånd, men han är samtidigt känd för att vara tystlåten och gentemot sin hustru ganska eftergiven. De lever emellertid i god harmoni med varandra. Det pratas inte så mycket i hemmet och ingen har hörts klaga på den andre. Anders och hans hustru Elna har två barn tillsammans, nu 1860, 2 1/2 och 4 1/2 år gamla. Ett tredje barn är på väg, som, om allt går väl, skall födas på eftersommaren 1861. Anders känner sig lite ruggig, där han sitter på vagnen och låter hästen lunka i egen takt. Han har visserligen tagit på sig stora

vintervästen, men blåsten är genomträngande. Han tänker på Elna. Hon har varit gift en gång förut, och visst har han hört ryktet att hon skulle ha tagit livet av sin förra man. Han försjunker ofta i tankar, Anders. När han är hemma, står han ofta och tittar ut över markerna och han funderar på än det ena och än det andra. Anders står för sig själv under mycket långa stunder. Vid middagstid återvänder Anders Persson till hemmet i Årröd. Han äter tillsammans med husfolket och senare kör han och drängen, Nils Persson, hem tre lass enris. Anders undrar om han trots allt inte hade tagit för lite på sig för färden till Åkarp. Han känner sig ordentligt frusen och undrar i sitt stilla sinne om det är en förkylning på väg. För säkerhets skull går han in i stugan och lägger sig i kakelugnsbänken - en av husets varmaste platser. Men han har inte mer än hunnit lägga sig ner, förrän han börjar att må riktigt illa och kräks. Anders känner sig dock efter några timmar bättre. Han äter både fläsk och bröd och under natten sover han ganska bra. På tisdagen hålles husförhör hos Ola Torkelsson i Årröd och Anders ger sig iväg till husförhöret med sitt husfolk. Det bjuds middag på husförhørsstället, men Anders äter inte utan känner sig sämre, ger sig hem och går till sängs. På torsdagen är Anders ännu inte frisk och

Kvarnen i Årröd

Foto: Bertil Wilhelmsson

till sin far, Per Jönsson, skickar han pigan Kersti Jönsdotter. Hon hälsar från Anders och talar om att denne har ont i magen och därför vill han ha beskt brännvin. Men Per Jönsson har inget brännvin. På kvällen samma dag kommer på nytt bud. Nu vill Anders att hans far skall komma och slakta en kalv. Per Jönsson utför uppdraget och går därefter in till sin son. När Anders hustru Elna skulle föda den yngste sonen, hade hon svåra plågor. Anders reste därför två gånger till doktor Eneroth för att få honom att följa med hem till gården och hjälpa hustrun. Men doktorn vägrade att göra detta. Anders Persson blev mycket upprörd och efter denna händelse vill han aldrig anlita doktor Eneroth mer. När Anders nu är sjuk, skickar han i stället efter barnmorskan Svensson, från Hörby, och hon kommer till Årröd och koppar Anders på ryggen. Anders känner sig bättre av detta, men berättar för sin far att även om det magonda har gått över, så har smärtan förflyttat sig till hans tänder och till hans rygg. Elna frågar sin man om det inte vore bäst

att skicka efter doktorn, men detta avvisas bestämt av Anders. På söndagskvällen blir han allt sämre och efter midnatt, vid tvåtiden, blir drängen Nils väckt av Elna och får av Anders befallning att rida iväg till smeden Rosengren i Ulatofta och hämta krut. Anders blandar krutet i vatten och dricker blandningen. Detta hjälper dock inte, utan snarare känner han sig ännu sämre. På morgonen, tisdagen den 11 december, har Anders tillstånd förvärrats betydligt. Han har svåra plågor och kan inte ligga stilla i sängen, utan vrider sig fram och tillbaka. Drängen går till Per Jönsson och denne följer genast med drängen till sin sjuke son. Även Anders bror, Jöns Persson, kommer, liksom Nils Månsson. Förhållandet mellan Anders och hans bror Jöns är inte särskilt bra. Den rättrådige Anders tycker att Jöns inte alltid handlar rättvist. Men detta förhållande hindrar inte att Jöns, vid ett sådant här tillfälle, genast besöker sin bror. I Lyby bor en s.k. kvacksalvare vid namn Swensson, som slitit spö som straff för tjuvnad. På Nils Mårtenssons inrådan vill An-

ders att han skall tillkallas och han kommer också till Årröd. Han ordinerar saltomslag om händer och fötter och varm ull kring halsen. Vidare ger han Anders en blandning av salt, hjärtstyrkande droppar och några ytterligare dekokter, vilka Anders får inta i skirat smör och vatten.

När Per Jönsson kommer, avlägsnar sig Swensson. Jöns Persson, som ser hur det är ställt med sin bror, frågar honom om han inte vill att prästen skall komma. Men Anders svarar "nej det är försent". Han ger de närvarande besked om hur det skall förfaras med hans egendomar och manar Nils Månsson att "se till henne och glyttarne". Vare sig nu eller tidigare antyder Anders att han tror sig vara förgiftad.

Klockan är nu omkring 11 på förmiddagen. Vid Anders sjuksäng står nu också hustrun Elna, som verkar oberörd av sin makes tillstånd. Efter ytterligare en stund är Anders död och Elna ger efter för sina känslor och gråter.

Nu kallas Bolla Larsdotter till Årröd för att förbereda begravningen och snickaren Nilsson från Östra Wedåkra anmodas att komma och tillverka likkistan. Elna besöker den 14 december prästen för att tala om begravningen, men får beskedet att ingen begravning ännu får ske, eftersom mannen skall "besiktigas och öppnas av Doktor". Över detta besked blir hon mycket ledsen eller kanske snarare skrämmd.

Elna är från Frenninge, närmare bestämt från Starrarp. Hon är född 1826 och när Anders dör är Elna alltså 34 år gammal. I föräldrahemmet lär sig Elna att läsa och att arbeta. 23 år gammal gifter hon sig med Måns Mårtensson och de nygifta bosätter sig hos Måns' föräldrar i Brandstad. Äktenskapet blir inte långt. Bara 7 månader efter vigseln blir Måns sjuk och efter tre veckors sjukdom avlider han. Elna är då havande och efter svåra plågor framföder hon ett dödfött barn. Några år senare gifter hon sig

med Anders.

I samband med Måns Mårtenssons bortgång, uppstår ett rykte som vill göra gällande att Måns inte dött en naturlig död, utan att han blivit förgiftad. Någon undersökning eller vidare åtgärd företas emellertid inte, eftersom ryktet uppkommer när Måns redan är begravd.

Men ryktet är alltfört i minne. Detta gör att, bland andra, Anders' bror, Jöns, påfordrar att det skall göras en undersökning av Anders döda kropp och så sker också. Denna utföres av doktor Eneroth, som skickar den dödes maginnehåll för analys till apotekaren P M Nordqvist i Hörby. Den 15 december skriver apotekaren under ett protokoll av den kemiska analysen, i vilken konstateras att en inte oväsentlig mängd arseniksyrlighet finns i maginnehållet.

Doktor Eneroth utfärdar följande "Attest: Såväl de sjukliga förändringar, som wid obduktionen blifwit funna, som i synnerhet resultatet af den kemiska analys, hwilken Herr Apotekaren Nordqvist i Hörby anställt å magpåsen och dess innehåll, upplyser, att åboen Anders Persson å Nr 2, Årröd afidit till följe av förgiftning med arseniksyrlighet /acidum arsenicesum/; hwilket jag icke allenast på förut aflagd embetsed intygar, utan ock med denna min edeliga förpligtelse; "så sant mig Gud hjelpe lif och själ" bekräftar. Ousby den 17 December 1860. Th L Eneroth 1:ste Bat. Läkare".

Elna Olsdotter ställs inför rätta den 16 januari 1861. Närvarande vid rannsakingen är Anders far, Per Jönsson, Anders bror, Jöns Persson och Anders sväger, Andreas Andersson i Bessinge samt deras rättegångsbiträde v. häradshövdingen A.J. Gumsioe(?) i Hörby.

Flera vittnen inkallas, t.o.m. Elna och Anders' barnpiga, Kerstin Jönsson, som bara är 13 år och därför hörs utan ed. I de avgivna vittnesmålen råder det samstämmighet ifråga om förhållandet mellan makarna.

Ingen säger sig ha ifrågasatt annat än att äktenskapet var harmoniskt.

Elna blir förstas också förhörd och bl.a. säger hon att: "I huset har det aldrig funnits rottekurut eller arsenik. Huru sådant ser ut, wet hon icke. Hon har icke gifwit Anders Persson förgift".

Men enligt vittnet, pigan Kristina Persson i Hörby, talar Elna inte sanning. Kristina berättar att hon förmedlat ett köp av rottekurut (arsenik) till Elna. Ett par kringvandrande handelsmän - "påsakarlar" - från Trensum i Blekinge, stod för försäljningen. Andra vittnesmål bestyrker denna händelse.

Elna fortsätter emellertid att försäkra att vittnesmålen är sanningslösa och att hon alls icke har köpt något rottekurut och långt mindre gett Anders något sådant.

Målet har tagit lång tid och åklagaren anser att flera vittnen behöver höras. Han framför dessutom att han håller för troligt att Elna tagit livet av även sin förste man. Åklagaren och målsägarnas rättegångsbiträde yrkar därför att fler vittnen skall höras, att rannsakingen skall uppskjutas till den 5 februari och att Elna skall häktas. Elna bestrider häktning. Tingsrätten bifaller emellertid åklagarens förslag.

I rannsakingshäktet tänker Elna Olsdotter mycket och fort. Kanske är det inte samvetet som trycker. Hon har ju, utan större visad ånger, tagit livet av två äkta män. Hon förstår att hon på grund av vittnesmålen kommer att få svårt för att hävda sin oskuld. Och hon tänker i stället på möjligheterna till en mild dom. Kanske vore det bäst att erkänna och kanske kunna räkna med ett lindrigare straff. Tingsrätten, som sammanträder flera dagar i följd, får meddelande om Elnas ändrade inställning och hon blir därför kallad till ett kort möte med rätten redan den 17 januari, i närvaro av målsägarna. Man lyssnar på Elna som under tårar erkänner vad som lagts henne till last. Därefter får hon återgå till häktet

och meddelas att det tidigare beslutet står fast: Fortsatt rättegång den 5 februari. Elna berättar nu allt och utförligt, både om förgiftningen av sin första man - vilken hon uppger berodde på missämja, samt om mordet på Anders Persson, vilket hon uppger berodde på att Anders förebrått henne för slöseri, som t.ex. att utlova drängen påökning på lönen. Elna beskriver också tillvägagångssättet vid sina brott, nämligen att ge sina offer små mängder arsenik åt gången, så att inte döden skulle inträffa "för häftigt". Hon framhåller också att det första mordet skedde på uppmaning av en skomakare Lundgren, som hon varit bekant med sedan ungdomstiden. En rad nya vittnen förhörs, vilka är samstämmiga, även när det gäller uppattningen att det varit ett harmoniskt äktenskap mellan Elna och Anders. Elna är beredd att underkasta sig straff, men anhåller om så lindrig dom som möjligt.

Enligt rättsbestämmelserna måste Elna rannsakas för det första mordet, som skedde i Färs härad, vid häradsrätten i Sjöbo. Det beslutas därför att hon skall förpassas till häradshäktet i Sjöbo och där invänta dag för rannsaking.

Efter genomförd rannsaking och dom i Sjöbo blir Elna Olsdotter dömd att livet mista och, efter avslagen nådeansökan, avrättas hon fredagen den 20 dec. 1861. Skånska Postens uppgift om att man tagit ett i fängelset fött barn ifrån Elna, bestyrkes av kyrkoböckerna. En son, som fick namnet Anders, föddes i fängelset den 17 aug. 1861 och Elna hade sålunda blivit gravid bara en månad innan hon tog livet av sin man. Sonen Anders döptes av N Nordberg. Anders gifte sig den 19 augusti 1887, med sin kusin Anna, och i detta äktenskap föddes två barn.

Källa: Frosta härads domböcker.

De såg bilan falla

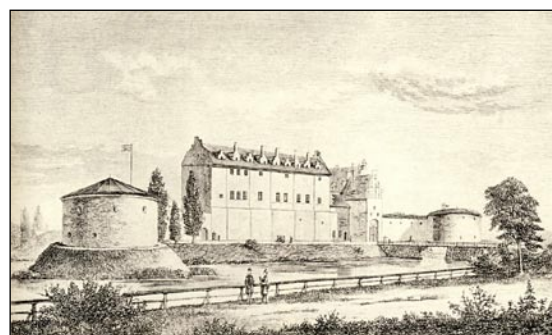
Bertil Wilhelmsson

Avrättningen av giftmörderskan Elna Olsdotter måste ha varit en stor sensation i Hörbytrakten. Avrättningar ute på landet var sällsynta och i Hörby socken förekom bara två tillställningar under hela 1800-talet. Man skulle således kunna tro att det finns många ännu bevarade minnen av Elnas hädanfärd, men sanningen är att Byahornet endast har kunna hitta ett fåtal. Kanske valde folket med tiden att försöka tysta ner och glömma bort det hemska de sett eller hört talas om.

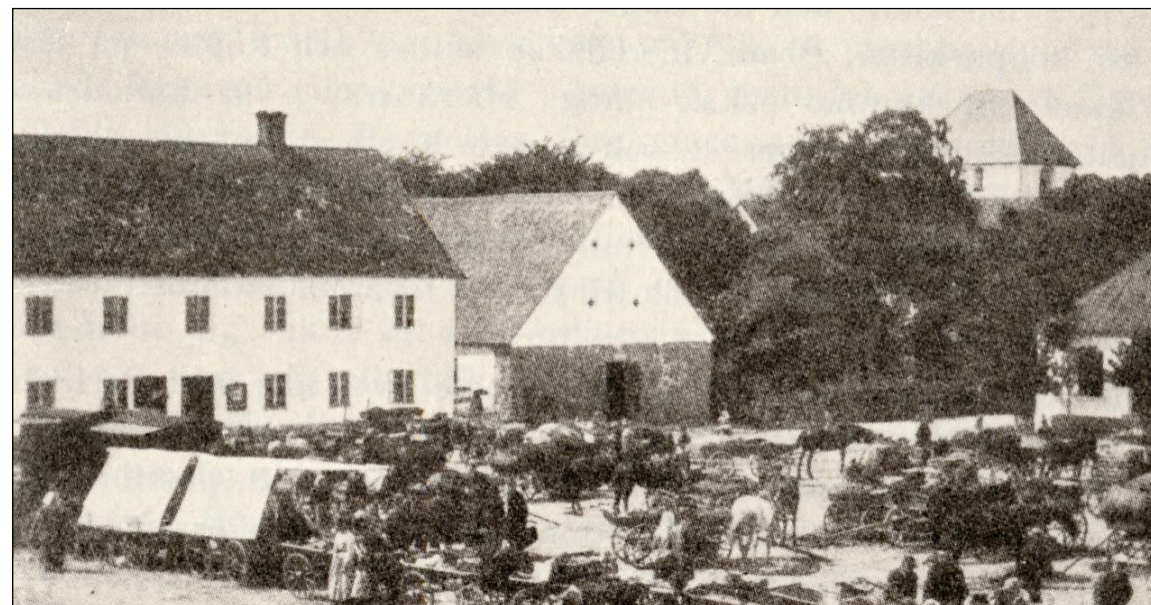
Elna sattes efter meddelad dom i Malmö Centralfängelse (Malmöhus slott). Prästen antecknade den 21 augusti 1861 att han hade samtalat med Elna och att hon även efter sitt barns födelse – som så livligt borde ha erinrat henne om den make hon så grymt mördade – förblev lika hård och levde i den inbillningen att hon genom sin förnekelse av brottet skulle kunna befria sig från straffet. Men den 28 september hade hon fått höra Kongl Maj:ts Utslag om att hon skulle halshuggas, och därefter föll hon ner i ett ytterst förtvivlat tillstånd. Varje dag därefter har prästen antecknat ”*fortsatte med Elna Olsdotters beredelse*”.

Den 23 oktober hände något: ”*Hon wisar sig nu mycket lugn och tyckes wara beredd att*

med Christelig förtröstan och undergifwenhet möta döden”. Den 6 december meddelades att hennes sista dag i livet hade fastställts till fredagen den 20 december. Den 19 december fick hon sin sista nattvard och anteckningen lyder: ”*Reste kl 4 e.m. på samma gång som Elna Olsdotter till Hörby, dit vi ankommo emellan kl 8 och 9 på aftonen, stannade hos henne till ut åt natten, då hon hoppades möjligen kunna få någon sömn*”. Påföljande morgon besökte prästen Elna. Hon hade inte sovit mycket och var något orolig, eftersom hon efter den sista nattvardsgången hade blivit så djupt gripen av tanken på att hon både vid sin första nattvardsgång och sedan alltjämt, ovärdigt begått Herrens nattvard. Klockan halv tio tillfrågade hon om hon var villig och

Centralfängelset i Malmö omkring 1860

Marknad i Hörby 1890

beredd att gå döden till mötes. Hon svarade ja utan minsta tvekan eller villrådighet, och gjorde sig i ordning för resan mot avrättningsplatsen. Under vägen dit förblev hon lugn och vid ankomsten till platsen, gick hon lugn ”*och med verklig beundransvärd styrka och sinnesnärvaro mot stupstocken, för att böja sitt hufvud under bödelns bila*”.

Den sistnämnde var förstås den andra huvudpersonen i dramat. Vi vet vem han var; skarprättaren Anders Pettersson kom från Blekinge, en femtio års man som varit på tjänsteutövning i Skåne förut. I november 1853 högg han i Björnekulla (Södra Åsbo härad) huvudena av mordbrännaren Nils Andersson och dennes medhjälpare Jöns Göransson Ramberg. Det uppges dock att skarprättaren betett sig illa vid avrättningen, eftersom han var berusad. Strax därefter tjänstgjorde Pettersson i Annelöv utanför Landskrona och i januari 1854 tog han i Broby livet av häradsmålararen Johnsson för ett av denne begånget rånmord. Anders Pettersson var gift, hade sex barn

och hade tillträtt sin tjänst 1838. Han ägde inte den arsenal av hemska redskap som kanske kan förväntas av en bödel. I bouppteckningen återfinns bara en del snickeriverktyg, vilket antyder att han till vardags var timmerman. Han hade visserligen sju yxor, men ingen av dessa användes vid skarprätteriet vilket framgår av posten ”uniform”, där det upptages bila, sabel, hatt och vantar. Av detta kan man nog dra slutsatsen att skarprätten i övrigt var alldagligt klädd. Svart huvudkåpa med hål för ögonen hörde definitivt inte 1800-talet till. Anders Pettersson kallades till avrättningarna genom en högtidlig order till konungens befallningshavande i Karlskrona. Det klargjordes att Pettersson för fram och återresa fick begagna skjuts efter en häst.

Hörby avrättningsplats låg i början av 1800-talet närmare byn, men vid tiden för Elna Olsdotters hädanfärd hade man flyttat en bit åt nordost. Då var detta obebyggda trakter, sannolikt enefälader. Enda huset var Statten som låg halvvägs ner mot Hörby. Idag hittas platsen på en hög backe i en

Skånska rekognosceringskartan 1812-1820. Ringen visar platsen för Elnas avrättning.

granskog vid Kristianstadstadsvägen stax innan Stavröd. Ännu i början av 1900-talet var Galgebacken markerad som en kvadrat (förmodligen en stengårdsgård) på ekonomiska kartan. En närboende berättar för Byahornet att backen fram till början av 1970-talet var en liten björkhage och omtyckt utflyktsplats.

Namnet Galgebacken torde vara missvisade eftersom Elna inte hängdes i en galge och någon annan som miste livet här är inte känd.

Smeden Anders Lundgren (f 1844) från Äspinge har berättat att allmogen uppåddades till att stå spetsgård. Det var länsmanen som samlade ihop dem och han tog en eller två i varje matlag. Mannarna stod i en sluten ring, på två led och de höll käppar mellan sig.

Syftet med spetsgården var att allt skulle gå värdigt till; folk strömmade hit från alla håll och trängsel och oreda fick inte förekomma.

Den kände husarmålaren Jonas Åkesson (1879- 1970) har i sina memoarer beskrivit

en avrättning, återberättad av hans moder Lovisa Larsdotter f 1844, som dock benämner den avrättade som "Hanna" och att platsen var Östra Sallerup. Men det råder nog ingen tvekan om att det är Elna Olsdotter som avses. Tidpunkt och omständigheter stämmer alltför väl och någon avrättad Hanna vid denna tidpunkt är inte känd, så vitt Byahornet har kunna utröna. Så här berättar Åkesson.

En kvinna hade väckt uppseende på Hörby marknad genom att röka cigarr och blev förhörd av fjärdingsmannen. Hon erkände mord på sina äkta män, vilket blev konstaterat och kvinnan dömdes till döden.

Det kom mycket folk till avrättningen, däribland Åkessons mor och hennes yngre syster Christina. De satt på en stor sten och hade god utsikt. Inkallade bönder bildade spetsgård, stod i rad och höll i varandras käppar, den ene i kryckan och den andre i doppskon. Stupstocken var uppställd på en förhöjning i mitten och vid ena sidan en hög grankvistar med den blänkande yxan. Vagnen med den dödsdömda kom rullande. Hon satt mellan två präster. Så steg hon av, tog av sig förklädet och lade detta ordent-

ligt samman liksom schaletten. Därefter vek hon omsorgsfullt ner halslinningen på sin tröja och gick fram och lade sig på knä framför stupstocken med sitt huvud på denna. Bödeln fattade yxa och ställde sig bredvid henne. Lillasyster Christina ville inte se mer och hoppade ner från stenen men Lovisa blev kvar. Prästen steg fram och började läsa:

- Herre välsigne och bevara dig, Hanna. Herren låte sitt ansikte lysa över dig. Nu blixtrade yxan och Hannas huvud föll. Bödeln tog av sig sina handskar och kastade dem på den livlösa kroppen och så skingrades åskådarna.

Carl Skjöld var bokhållare på Råby gård vid Hörby. Han skrev dagbok och berättar i denna om hur han bevittnade avrättningen i sällskap med gårdsarrendatorn Fredrik Wihlborg. Vi återger här bokhållandens ord.

Fredagen den 20 december 1861: Jag kommer just från avrättningen och sätter mig därför att skriva något. Bittida på morgonen hade jag att göra med kornet, och sedan detta var expedierat frågade Wihlborg mig om jag ville rida med honom till avrättningsplatsen, vartill jag svarade ja, samt lånte hans ridstövlar och satte mig till häst. De flesta drängarna följde med till häst så vi utgjorde en ridande trupp på ca 12 man. I skarp trav satte vi av till Hörby, men komna till arresten var delikventen ännu icke färdig, varför vi i sakta mak redo till stället för exekutionen. Detta är beläget säkert en fjärdingsväg på andra sidan Hörby i en bergig terräng och ligger på toppen av en liten bergrygg. Vägen dit från landsvägen är mycket oländig och svår att köra men är helt kort. Anlända dit stod spetsgården för länge sedan i ordning omgiven av en talrik människomassa. Vår trupp placerade sig på östra och högsta sidan där vi stodo i linie tätt intill spetsgården och

seende över den. Men Wihlborg blev snart otålig och steg av hästen samt gick igenom spetsgården vilket jag sedan ångrade att jag ej gjorde. Morgonen var utmärkt vacker men kall, utav ritten hade jag blivit åtminstone lagom varm, så att jag vägrade att emottaga ett par handskar, som Wihlborg erbjöd mig, detta fick jag snart ångra ty vi fingo vänta säkert en timme i den kyliga morgonen.

Under denna väntan hade jag god tid att göra allvarsamma betraktelser. Jag försökte sätta mig in i kvinnans belägenhet och jag kände då mycket underligt inom mig... Somliga sa att hon var väl förberedd, andra

Utsikt från Galgebacken

Foto: Bertil Wilhelmsson

Foto: Bertil Wilhelmsson

Landskapet söder om Galgebacken

motsatsen. Jag satt väl långt borta från henne för att kunna noggrant observera hennes ansikte och rörelser. Men förhärdat var hon inte.

Så mycket jag kunde se framgick hon långsamt och vacklande, bortlade sin huvudbonad och knäböjde med icke förbundna ögon. Prästen talade något vid henne, varpå hon nedlade sitt huvud men reste det åter något upp för att lägga det bekvämare, nedlade det åter, varpå prästen började läsa välsignelsen under det att skarprättaren framträdde ur spetsgården med bilan bakom sin rygg och gick ända fram till henne samt vek något ned kragen på lentyget, varpå han fällde bilan liksom för att måtta åt det rätta stället, höjde den åter och – innan välsignelsen slutat - föll det dödande hugget, vilket genast skilde huvudet från kroppen. En dödstystnad rådde, så att ljudet av hugget tydligt förnamns av alla och dess eko ljuder

när som helst dovt för mina öron.. Därpå avtorkade han bilan på delikventens kläder och avlägsnade sig men de som stodo inom spetsgården, dvs länsmannen, befallningsmannen, prästen och några andra, Wihlborg bland dem, gingo fram och betraktade huru blodet framvältrade sig länge sedan livet flyktat.

Nattmannen och hans hustru togo därpå liket och lade det i en kista samt nedsänkte det i en grav som var alldeles för liten så att de måste något förstora den. Jag gick ej fram till platsen, ty jag satt till häst, utan inväntade Wihlborg, varpå vi redo hem. Wihlborg sade att fastän mängden tyckte att skarprättaren gjorde sin sak väl, ansåg han att denne huggit något för högt opp och att det var ohyggligt att åse efteråt. I dödsminuten hade hon ansiktet bortvänt. Där slutar Skjölde redogörelse.

En gammal soldat, Sven Sjöstedt f 1850, kom ihåg "Årrödskäringens" avrättning - Hon blev begravd på Galgebacken, men det påstås att släktingarna tagit henne om natten, de hade grävt upp henne. Där syns inga spår efter nånting på Galgebacken. Nu har det ju mera dött bort, men för många år sen kände folk en viss fasa där

Detta var en de sista offentliga avrättningar. Den 10 augusti 1877 kom en förordning från Kungl Maj:t att hädanefter skulle

alla avrättningar ske på respektive fängelsegård och allmänheten hade inte tillträde.

Källor:

Byahornet 1970

Döden i skogen (Göran Lager)

Folklivsarkivet i Lund

Frostabygden 1987

Landsarkivet i Lund

Sista avrättningen i Annelöv (Bengt Nordahl) www.sloff.se

Skarprättare, bödel och mästerman (Jan G Ljungström)

Vardagsliv vid 1900-talets början

Per Ahlgren

Dessa händelser är från 1900-talets början., berättade av Hilda från Alberta utanför Dalby

När Hilda gick i Esarps skola passerade hon förbi vattenkvarnen i Esarp dagligen. Hon såg då ofta kvarägarrens fru på bryggan vid den djupa kvarndammen att skölja tvätt, hämta vatten mm. En dag hörde hon skrik från dammen och såg någon ligga i vattnet. Hon sprang då in i kvarnen efter hjälp. Mjölaren sprang då ut och fick i all hast tag i den drunknande som var kvarnägarrens fru. Hon hade halkat på bryggan och fallit i vattnet. Hon var vid liv men mycket medtagen och bars in i bostadens värme där hon repade sig efter en tid. Men hon blev inte skrämmd av händelsen utan sågs ute på bryggan som vanligt igen. Kvarnägaren kom

ofta till smedjan där Hildas far var smed för att få lagat slitna delar till sin kvarn. Han var sympatisk, vänlig och en proper man. Hans påstådda stormiga privatliv ansågs vara förtal. Det tragiska som hände sedan var kvinnans död och en felaktig dom som berövade kvarnägarens liv. När han blev fri var han en gammal man

Hösten 1906.

Gåsförsäljaren Hans Ahlgren från Näsby var på väg med häst och vagn till Björns-
torp och Härkeberga slott med sin last av gässlingar. Förr fanns det uppfödare som födde upp gäss och sålde dem halv vuxna till de större gårdarna, där de sen fick gå och äta axen som fallit av efter huggen södesskörd. En vaktepåg eller gåsapåg tog hand om dem och vallade dem på fälten

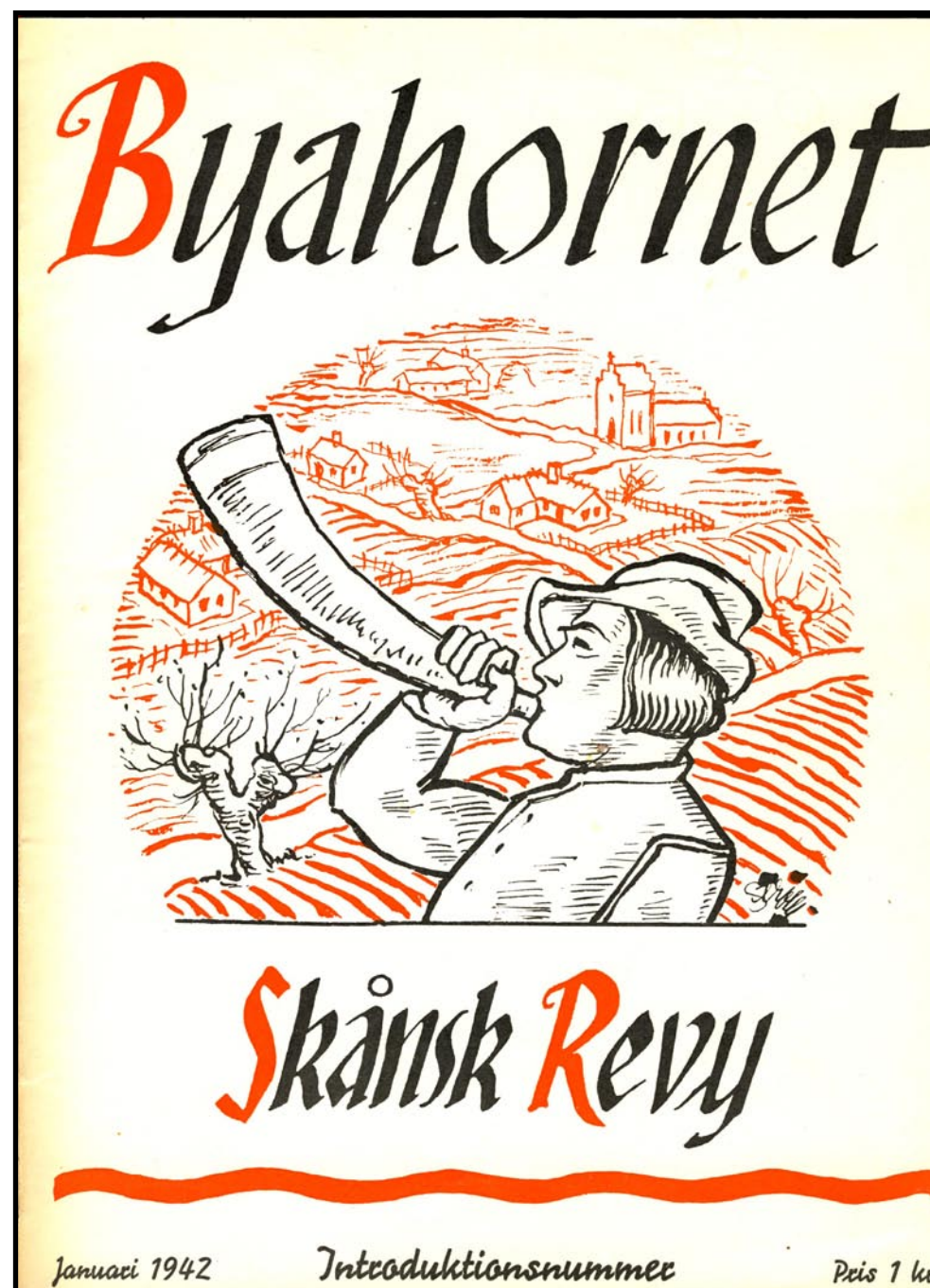
där de blev stora och feta till Märten.
Åter till gåsförsäljaren som nu hade stannat vid Esarp för att ge gässen vatten. Barnbarnet Olof var med och hjälpte till vid detta göromål. När de sedan var klara och gett sig av hade de utan att veta det glömt kvar en gås som Hilda hittade och tog den i famnen och sprang ifatt dem och överräckte gäsen till Olof. Inte visste de då att de skulle träffas igen och gifta sig med varandra 18 år senare.

Hilda 10 år skulle gå till Dalby för att handla. När hon kom till Lunnarps by kom prästen i Bonderup åkande med häst och vagn, som var en jigg. Han frågade om hon var på väg till Dalby, för då kunde hon få åka med honom. När hon satt i vagnen frågade prästen om hon och hennes föräldrar brukade gå i kyrkan. Nej, sa hon, det gör vi inte. Men han ogillade nog svaret för han satte fart på hästen med piskan och stannade inte i Dalby utan fortsatte och stannade inte förrän vid stenen som visar vägen till Lund. När hon sent omsider kom hem kunde de finna en förklaring och det var denna. Att inte gå i kyrkan var en synd och detta skulle tillrättas så han visade då sitt ogillande och

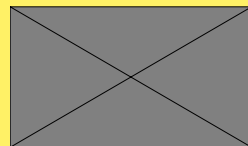

Teckning: Per Ahlgren

gjorde denna läxa som han nog trodde skulle leda till kyrkobesök. Men att helga vilodagen med långa sövande predikningar med många förmaningar var ingen uppmuntrande upplevelse.

Tidningen som har berättat om Skåne och skåningar sedan 1942

Adressuppdatering 2001162701

Vid definitiv avflyttning eller felaktig adress sänds försändelsen vidare till nya adressen. Obeställbar tidning återsänds till Byahornet, Hägnaden 923, 247 96 Veberöd.

Nästa nummer kommer den 3 september

Foto: Bertil Wilhelmsson

Johannamuseet

Gratis provnummer!

Har du någon bekant som du tror är road av Byahornet, meddela oss namn och adress, så sänder vi ett gratis provnummer.
Byahornet, Hägnaden 923 247 96 Veberöd, telefon 076 - 789 22 40, e-post info@byahornet.se